

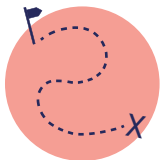
RATKAISUJA LAPSIPERHEKÖYHYYTEEN
**Samalta
viivalta**
Itä-län 2021–2024

Lauri Mäkinen, Ilkka Virmasalo, Mari Hirvonen & Valoisat-ryhmä

”Köyhyys on mahdollisuuksien puutetta”

– kansatutkimus lapsuudessa koetusta köyhyydestä ja
köyhyydessä pärjäämisestä

Julkaisija	Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö sr.		21.5.2024
Tekijät	Kirjoittajat: Lauri Mäkinen, Ilkka Virmasalo, Mari Hirvonen & Valoisat-ryhmä		
Julkaisun nimi	”Köyhyys on mahdollisuuksien puutetta” – kanssatutkimus lapsuudessa koetusta köyhyydestä ja köyhyydessä pärjäämisestä		
Julkaisusarja ja numero	Itlan raportit ja selvitykset 2024:1		
ISBN	978-952-7458-15-0 (PDF)		
ISSN	2670-2673		
Sivumäärä	30	Kieli	suomi
Asiasanat	köyhyys, lapsiköyhyys, kanssatutkimus		
Tiivistelmä Tässä tutkimuksessa tarkastelemme lapsuudessa koettua köyhyyttä. Tutkimuksessa keskitymme köyhyyden kokemuksiin, köyhyydessä pärjäämiseen sekä siihen, miten köyhyys näkyy vastaajien nykyelämässä. Tutkimuksen aineistona hyödynnämme syksyllä 2023 tekemääme kyselyä, johon vastasi 68 henkilöä. Kyselyn kohdejoukkona olivat 18–30-vuotiaat nuoret, jotka olivat lapsuudessaan kokeneet köyhyyttä. Tässä tutkimuksessa hyödynnämme kyselyn avovastauksia, joita analysoimme laadullisella sisällönanalyysillä. Tutkimus on toteutettu kanssatutkimuksena Itlan Samalta viivalta -ohjelman Valoisat-ryhmän nuorten kokemusvaikuttajien kanssa. Tulostemme mukaan lapsuuden köyhyyskokemukset olivat moninaiset ja ilmenivät niin materiaalisesti, sosiaalisesti kuin emotionaalisesti. Materiaalisesti köyhyys näkyi muun muassa ruoassa, vaatteissa ja asumisessa. Sosiaalisesti köyhyys näkyi ulkopuolelle jäämisellä ja emotionaalisesti stressinä, kateutena ja huolena tulevaisuudesta. Köyhyydessä pärjäämistä tukivat niin yksilön omat teot kuin ympäristön tuki. Vastaajien pärjäämisen tapoja olivat muun muassa säästäminen, työssäkäynti, opiskelu, todellisuuspakoisuus, sopeutuminen ja tinkiminen. Ympäristötekijöistä pärjäämistä olivat tukeneet muun muassa ystävät ja sukulaiset sekä toisaalta kolmannen sektorin toimijat, kuten harrastusseurat ja seurakunnat. Aikuisuudessa lapsuudessa koettu köyhyys näkyi muun muassa rahasuhteessa ja opiskeluvalinnoissa sekä toisaalta ulkopuolisuuden tunteena. Kokonaisuutena tutkimuksemme tulokset kertovat, että lapset ovat myös aktiivisia toimijoita, jotka pyrkivät omilla keinoillaan häivyttämään köyhyyden vaikutuksia elämäänsä.			

NAVIGAATTORI

Itlan raportit ja selvitykset
2024:1

”Köyhyys on mahdollisuuksien puutetta”

– kanssatutkimus lapsuudessa koetusta köyhyydestä ja köyhyydessä pärjäämisestä

Kirjoittajat: Lauri Mäkinen, Ilkka Virmasalo, Mari Hirvonen & Valoisat-ryhmä

Itlan raportit ja selvitykset 2024:1

ISSN 2670-2673

21.5.2024

Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö sr.

Helsinki

ISBN 978-952-7458-15-0 (PDF)

Ulkoasu: Itla / Tilda Hopia

Kuvat: Itla / Tilda Hopia

Taitto: Miun Idea / Päivi Saarentaus

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	1
Johdanto	5
Katsaus aikaisempaan tutkimukseen	8
Köyhyykokemukset lapsuudessa	8
Köyhyydessä pärjääminen	8
Köyhyydessä pärjäämistä tukevat tekijät	10
Tutkimusasetelma	12
Kanssatutkimus tutkimuksen muotona	12
Aineisto ja menetelmät	13
Normielämästä henkiinjäämistäisteluun – kokemuksia lapsuuden perheen köyhyydestä	17
Köyhyyden materiaalinen ulottuvuus	17
Köyhyys sosiaalisena ja emotionaalisena ilmiönä	18
Köyhyydessä pärjääminen – yksilöllisiä tekoja ja valintoja, yhteisöllistä tukea sekä institutionaalista apua	19
Lapsuudessa koetun köyhyyden pitkät jäljet	20
Johtopäätökset	23
Kirjallisuus	26

Johdanto

"Meillä ei ollut varaa uusiin vaatteisiin, ruoka oli aina alelaarista ja pahimmillaan jouduimme hakeman ruokaa diakoniasta. Kasvu ympäristö oli stressaava rahan vähyyden vuoksi."

"Nuorisotalolla vietetty vapaa-aika oli yläkouluikäisenä kultaakin kalliimpaa tukien ihmissuhteitani. Myös kaverit olivat minulle erittäin tärkeitä ja heidän kotonaan vierailut. Harrastin paljon ja keskityin kouluun, eli yhteenvetona kaikki poissa kotoa vietetty aika oli minulle tärkeää. Koulu terveydenhuollossa tilanteistani ei tiedetty, mutta kun viimein kävin keskustelemassa kuraattorin kanssa, helpottui ahdistukseni paljon. Toisen vanhemman antamat rahat antoivat minulle mahdollisuuden säästää rahaa. Koiramme oli minulle tärkein olento maailmassa ja tukeuduin siihen päivittäin. Myös sisaruksen tuki, tieto siitä etten ole yksin tämän perhekokemuksen kanssa oli hyvin tärkeää."

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme lapsuudessa koettua köyhyyttä ja köyhyydessä pärjäämistä. Yllä olevat sitaattit ovat nostoja kyselystämme ja kertovat osaltaan, minkälaisia kokemuksia köyhyydestä ja köyhyydessä pärjäämisestä vastaajilla on ollut. Tutkimus on toteutettu kanssatutkimuksena osana Itlan Samalta viivalta -ohjelmaa nuorten kokemusvaikuttajien Valoisat-ryhmän kanssa. Kanssatutkimuksessa tutkimusprosessiin osallistuvat ammattitutkijoiden ohella ihmisiä, joita aihe jollain tavalla koskettaa. Tutkimuksen kohderyhmänä ovat 18–30-vuotiaat nuoret aikuiset, joilta tiedusteltiin kokemuksia lapsuudessa koetusta köyhyydestä ja tekijöistä, jotka edistivät köyhyydessä pärjäämistä heidän lapsuudessaan.

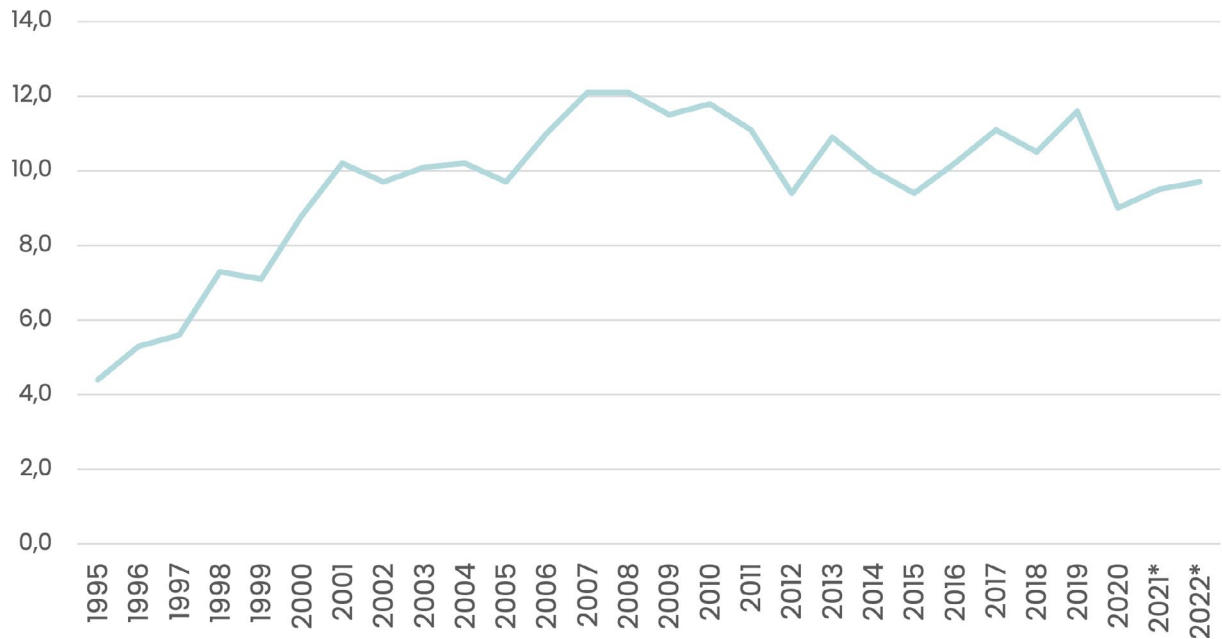
Köyhyys on ilmiönä moniulotteinen, ja sillä voidaan tarkoittaa erilaisia asioita. Köyhyys jaetaan usein *absoluuttiseen* ja *suhteelliseen* köyhyyteen. **Absoluuttisesta köyhyydestä** on kyse silloin, kun tulot ovat niin pienet, että ne uhkaavat fyysistä toimintakykyä tai äärimmillään olemassaoloa. Absoluuttisessa köyhyydessä on kyse vakavista puutteista esimerkiksi ravinnossa, vaatehankinnassa tai asumisolosuhteissa. Niin suomalaisessa tutkimuksessa kuin eurooppalaisissa vertailuissakin puhutaan kuitenkin useimmiten **suhteellisesta köyhyydestä**. Siinä on kyse erilaisesta näkökulmasta kuin absoluuttisessa köyhyydessä: suhteellinen köyhyys on enemmänkin ulkopuolelle jäämistä: lapsella tai nuorella ei ole mahdollisuutta tehdä sellaisia asioita, joita pidetään yleisesti vähimmissään hyväksyttävään elämään kuuluvina. Suhteellisessa köyhyydessä huomio kiinnittyykin ympäröivään yhteiskuntaan, mutta absoluuttisessa köyhyydessä tällaista vertailua ei tehdä.

Lapsiköyhyys ei ole Suomessa marginaalinen ilmiö. Vuonna 2022 noin joka kymmenes lapsista ja nuorista asui pienituloisessa kotitaloudessa. Lukumäärällisesti tämä tarkoittaa noin 100 000 lasta (Eurostat, 2024a). Vielä suurempi osa on kokenut jossain

vaiheessa lapsuuttaan taloudellisia haasteita: esimerkiksi vuosina 1987 ja 1997 syntyneistä lapsista noin kolmasosa on kuulunut perheeseen, jossa on saatu toimeentulotukea ainakin hetkellisesti (Kääriälä, Keski-Säntti, Aaltonen, Haikkola, Huotari, Ilmakunnas, Juutinen, Kiilakoski, Merikukka, Pekkarinen, Rask, & Ristikari 2020; Ristikari, Merikukka & Hakovirta, 2018a) Pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvien lasten osuus kasvoi merkittävästi 1990-luvun loppupuolelta alkaen: 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä pienituloisuusaste oli yli kaksi kertaa suurempi kuin vuonna 1995. (Kuvio 1.) Kuvioista voidaan havaita, että viimeisen 10 vuoden aikana lapsiköyhyyden yleisyydessä ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Lapsiperheköyhyyden taustalla on monia syitä. Perheet voivat ajautua köyhyyteen esimerkiksi työttömyyden, sairastumisen, pienipalkkaisuuden tai perherakenteen (ero, perheen koko) takia. Köyhyys on yleisempää yhden aikuisen kuin kahden aikuisen lapsiperheissä (Tilastokeskus, 2023). Yhden aikuisen lapsiperheissä myös suurempi lapsiluku lisää köyhyyden yleisyyttä. Kahden aikuisen perheissä lasten määrän yhteys köyhyyden yleisyyteen ei ole näin selvä: köyhyys on selkeästi yleisempää perheissä, joilla lapsia on neljä tai enemmän. Lapsiperheköyhyys on yhteydessä perheen aikuisten työssäkäyntiin. Köyhyys on harvinaisempaa, mikäli kotitalouden aikuiset ovat työssäkäyviä, mutta on mahdollista, että perhe elää köyhyydessä vanhemman tai vanhempien työssäkäynnistä huolimatta. Vuonna 2022 työssäkäyvien yksinhuoltajien kotitalouksista noin kuusi prosenttia on pienituloisia ja työssäkäyvien kahden aikuisen kotitalouksistakin pari prosenttia. (Eurostat, 2024b.)

Köyhyyttä voidaan tutkia myös kokemusten kautta laadullisilla aineistoilla, *subjektiivisesti*. Subjektiviiselle köyhyydelle ei ole varsinaista määritelmää (Goedemé & Rottiers, 2011.), vaan kukin

KUVIO 1.

Pienituloisiin kotitalouksiin kuuluvien lasten osuus (%) Suomessa vuosina 1995–2020.

Lähde: Tilastokeskus. *= lähde Eurostat (2024)

henkilö itse määrittää elääkö köyhyydessä. Vastaajien kokemukset köyhyydestä voivatkin erota merkittävästi, eikä köyhyys näyttäydä kaikille vastaajille samanlaisena. Tilastolliset tarkastelut tarjoavat yleistettävää tietoa köyhyydestä, mutta eivät kerro, millaisia muotoja köyhyys arjessa ottaa. Laadullisella tiedolla sen sijaan ei voi saavuttaa samanlaista yleistettävää tietoa köyhyyden laajuudesta kuin tilastollisilla aineistoilla, mutta se mahdollistaa monipuolisemman analyysin köyhyyden ilmenemisestä arjessa. Eri tavat siis täydentävät toisiaan ja ovat yhtäläisesti tärkeitä kokonaiskuvan saavuttamiseksi.

Lapsilla on rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa perheensä taloudelliseen tilanteeseen ja lapsuudessa koetulla köyhyydellä on taipumus periytyä, eli köyhyyttä kokeneilla on suurempi todennäköisyys kokea taloudellisia ongelmia myös aikuisena. Jotta kaikilla lapsilla olisi samankaltaiset mahdollisuudet, tarvitsemmekin myös toimia, jotka tukevat köyhyydessä elävien lasten pärjäämistä ja integroitumista yhteiskuntaan. Yhtä lailla keskeistä on köyhyyden vähentäminen. Suomikin on sitoutunut vähentämään köyhyyttä tai syrjäytymisriskissä olevien alle 18-vuotiaiden lasten tai nuorten määrää ainakin 33 000:lla (verrattuna vuoteen 2019, jolloin köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevia alle 18-vuotiaita oli 147 000) vuoteen 2030 mennessä (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2022).

Tässä raportissa tarkastelemme lapsuudessa koettua köyhyyttä, köyhyydessä pärjäämistä (resilienssiä) sekä sitä, minkälaisia seurauksia lapsuudessa koetulla köyhyydellä on ollut aikuisuuteen. Vaikka köyhyyden vähentämisen (tai poistamisen) voikin katsoa

olevan pääasiallinen päämäärä, on lasten, nuorten ja perheiden pärjäämisen tukeminen köyhyydestä huolimatta myös tärkeää. Myöhemmissä luvuissa käsittelemme tarkemmin pärjäämistä ja pärjäämisen tapoja. Yleisesti ottaen pärjäämisellä voidaan tarkoitaa keinoja, jotka vähentävät köyhyyden negatiivisia vaikutuksia lapsiperheiden elämässä.

Valoisat-ryhmän jäsenet ovat olleet mukana kaikissa tutkimuksen vaiheissa: sekä tutkimuksen idea että tutkimuskysely on suunniteltu yhdessä Valoisat-ryhmän kanssa. Nuoret ovat myös osallistuneet aineiston analyysiin ja kommentoineet raportin sisältöä. Raportin kirjoittamisesta ovat päävastuussa olleet Samalta viivalta-ohjelman Lauri Mäkinen, Ilkka Virmasalo ja Mari Hirvonen. Alustavan kirjallisuuskatsauksen ja tutkimuskyselyn laatimisesta vastasivat Juhani Ikäläinen ja Aapo Hiilamo.

Raportin 2. ja 3. luvuissa teemme katsauksen köyhyyteen ja sen mittaamiseen, sekä aikaisempaan köyhyydessä pärjäämistä koskevaan tutkimukseen. Luku 4 esittelee tutkimuskysymykset, aineiston, menetelmät ja kansatutkimuksen periaatteet. Luvussa 5 käydään läpi keskeiset tulokset. Raportin viimeisessä luvussa teemme yhteenvedon tuloksista ja esitämme politiikkasuosituksia.

Katsaus aikaisempaan tutkimukseen

KÖYHYYSKOKEMUKSET LAPSUUDESSA

Lapset tunnistavat herkästi taloudellisia eroja perheiden välillä muun muassa ulkoisten tekijöiden kautta (Hakovirta & Rantalaiho, 2012). Köyhyys näkyy materiaalisesti siten, että lapsilla ja nuorilla ei ole mahdollisuutta ostaa tavaroita, joita muilla on, eikä tehdä asioita, joita muut tekevät (van Aerscht, Häikiö, Snellman & Kallinen; Hakovirta & Kallio, 2014; Hakovirta & Rantalaiho, 2012; Lemetyinen, 2014).

Esimerkiksi vaatteet ovat lapsille symbolisia välineitä viestiä muille ”kuka minä olen”, ja sellaisina tärkeitä identiteetin rakennuspalikoita (Harju & Thorod, 2011). Pienituloisissa perheissä lasten vaatteet saattavat olla vastentahtoisesti käytettynä hankittuja, vanhoja ja huonokuntoisia eivätkä tyyliltään tai brändeiltään toivottuja (Lemetyinen, 2014; Odenbring, 2019). Köyhyys voi näkyä myös ruoassa: pienituloisissa kotitalouksissa se voi olla huonompilaatuista ja vähemmän ravitsevaa kuin muilla, tai siitä voi olla jopa puutetta. Asumisessa saattaa niin ikään olla puutteita: ahtaus, vanhanaikaisuus tai askeettisuus saattavat rajoittaa myös lasten sosiaalisia suhteita (Grødem, 2008; Ridge, 2002; Skattebol, 2012). Huonot harrastamisen mahdollisuudet – ja toisaalta harrastusten kokeminen tärkeiksi – ovat tulleet monissa tutkimuksissa esille (Lemetyinen, 2014; Toikka, 2023).

Materiaaliseen köyhyyteen lapsuudessa liittyy usein myös emotionaalisia ja sosiaalisia sekä jopa fysiologisia ilmenemisiä. Emotionaalisesti lasten ja nuorten kokemuksissa köyhyyteen liittyy usein stigmaa, häpeää, kiukkua, epätoivoa (van Aerscht ym., 2016; Hakovirta & Rantalaiho, 2012; Lemetyinen, 2014) ja rajoittuneita elämänodotuksia (Attree, 2006) sekä vähäisempää elämäntyytyväisyyttä (Toikka, 2023). Lapsuudessa koetun köyhyyden on havaittu olevan yhteydessä kiusaamiseen (Attree, 2006; Harju & Thorod, 2011; Lemetyinen, 2014) sekä vähäisempään ystävien määrään (Attree, 2006; Haanpää, Kuula & Hakovirta, 2019; Hjalmarsson & Mood, 2015). Kliinisissä tutkimuksissa on havaittu, että lapsuudessa koettu köyhyys nostaa stressitasoja, mikä on yhdistetty kielteisiin muutoksiin aivojen rakenteessa sekä stressinhallintajärjestelmien toiminnassa (Evans & Kim, 2013). Heikossa taloudellisessa tilanteessa perheen voimavarat kuluvat talouden hallintaan – ja siinäkin saatetaan paineessa tehdä epärationaalisia ratkaisuja (Mani, Mullainathan, Shafir, & Zhao, 2013; Shah, Mullainathan, & Shafir, 2012). Köyhyys lisää vanhempien stressiä, millä on puolestaan kielteisiä vaikutuksia vanhemmuuden laatuun ja kasvatuskäytäntöihin (Saitadze & Lalayants, 2021).

Lapsuudessa koetulla köyhyydellä on havaittu välittömien hyvinvointivaikutusten ohella myös aikuisuuteen asti ulottuvia vaikutuksia. Lapsuudenperheessä saadulla toimeentulotuella on

esimerkiksi havaittu yhteys rikostuomioihin (Bask, Haapakorva, Gissler & Ristikari, 2021; Ristikari ym., 2018b), mielenterveysongelmiin (Bask ym., 2021; Ristikari, Merkikukka & Hakovirta, 2018b), omaan toimeentulotuen saantiin aikuisuudessa (Bask ym., 2021) ja ylivelkaantumiseen (Isola, Virrankari & Hiilamo, 2021). Lapsuudessa koettu köyhyys voi myös vaikuttaa tulevaisuuden odotushorisonttiin, luoda ajatusmaailmaan, jossa taloudellinen tai sosiaalinen niukkuus on normi, joka osaltaan vaikuttaa omiin elämänodotuksiin ja käyttäytymiseen (Attree, 2006). Keskeistä on myös se, kuinka kauan köyhyyttä tai taloudellista niukkuutta on kestänyt – mitä pidempään taloudellinen niukkuus on kestänyt, sitä todennäköisemmin se näkyy myös aikuisuudessa. Lapsiperheköyhyyden periytymisestä puhuttaessa on hyvä muistaa, että kyse ei ole kohtalosta, vaan suurentuneista todennäköisyyksistä.

KÖYHYDESSÄ PÄRJÄÄMINEN

Köyhyydessä pärjäämistä on määritelty ja tarkasteltu aikaisemmissa tutkimuksissa monilla tavoilla. Suomalaisessa tutkimuksessa (Isola, Turunen & Hiilamo, 2016; Isola & Turunen, 2014) köyhyydessä pärjääminen on liitetty *selviytymiseen*. Esimerkiksi Isola ym. (2016) ovat todenneet selviytymisen olevan ”*monimuotoista pärjäämistä*”. Tässä tulkinnassa pärjääminen ja selviytyminen määrittyvät lähes synonyymeiksi. On huomioitava, että sekä pärjääminen että selviytyminen ovat vahvasti subjektiivisia käsitteitä, joten kukin vastaaja käsittää pärjäämisen omalla tavallaan (Isola & Turunen, 2014). Tässä tutkimuksessa emme ole sitoutuneet mihinkään tiettyyn pärjäämiseen määritelmään. Seuraavassa pyrimme kuitenkin jäsentämään, mitä tekijöitä pärjäämiseen liittyy ja min-kälaisia pärjäämisen tapoja voidaan tunnistaa.

Pärjääminen liitetään usein *resilienssiin*. Resilienssillä tarkoitetaan kykyä hankalissa tilanteissa löytää hyvinvointia ylläpitävät psykologiset, sosiaaliset, kulttuuriset ja fyysiset resurssit (Ungar, 2011). Resilienssissä on kyse sopeutumisprosessista hankalaan elämäntilanteeseen, kuten taloudellisiin ongelmiin (Ungar, 2011). Resilienssi ei ole kuitenkaan pelkästään yksilön ominaisuus, vaan paikantuu yksilön ja yhteisöjen rajapinnalle. Ei olekaan mielekasta puhua, että lapsi tai nuori on resilientti, vaan resilienssi syntyy lapsen (nuoren) ja ympäristön välisessä vuorovaikutuksessa (Ungar, 2015). Pärjäävyyttä ennustaakin sekä yksilön että ympäristön kyvykyys helpottaa selviytymistä (Ungar, 2011). Tällöin resilienssiin vaikuttaa se, kuinka yhteisöön liittyvät tekijät osaltaan auttavat esimerkiksi köyhyydessä.

Yksilöllä resilienssiin liittyvät muun muassa persoonallisuustekijät, itsesäätely, näkemys omasta kontrollikyvystä (locus of control) ja voimaantuminen (empowerment). Nämä tekijät voivat

olla eduksi, mikäli koettu vastoinkäyminen – kuten köyhyys – on ollut vähäistä tai lyhytaikaista. Pienemmissä vastoinkäymisissä, joissa hyvinvointia tukevia tekijöitä on enemmän tarjolla, on yksilöllisillä tekijöillä ja pärjäämisen tavoilla enemmän positiivisia vaikutuksia nuoren käyttäytymiseen ja hyvinvointiin kuin isoissa vastoinkäymisissä. Mikäli vastoinkäyminen on ollut vakavaa ja pitkäkestoista, nuoren resilienssiin myötävaikuttavat ympäristötekijät – kuten vanhemmat, koulu tai harrastusjärjestöt – enemmän kuin yksilön ominaisuudet (Ungar, 2015).

Resilienssiin positiivisesti vaikuttavat tekijät voivat myös kasautua, jolloin ne voivat vahvistaa elämäntien positiivista kehitystä (Ungar ym., 2013). Henkilöllä käytössä ja saatavilla olevien resilienssiä tukevien resurssien vaikutus voi vaihdella sen mukaan, kuinka hyvin lapsi tai nuori pystyy käyttämään niitä hyväkseen. Kaikki saatavilla olevat resurssit eivät siis välttämättä muodostu resilienssiä tukeviksi tekijöiksi, jos esimerkiksi ympäristötekijät eivät kannusta niiden hyödyntämiseen tai mahdollista muuten niiden hyödyntämistä (Ungar, 2015).

Köyhyydessä pärjääminen liittyy läheisesti resilienssiin. Kuten resilienssi myös köyhyydessä pärjääminen linkittyy yksilön persoonallisuustekijöihin ja pärjäämisen tapoihin, mutta myös ympäristöön. Vastoinkäymisten asteella voidaan köyhyyden kohdalla tarkoittaa esimerkiksi köyhyyden syvyyttä tai kestoa. Voidaan ajatella, että mikäli köyhyys on ollut syvää tai pitkäkestoista, sitä suurempi vaikutus muilla kuin yksilöön liittyvillä tekijöillä on lapsen ja nuoren pärjäämiseen (eli resilienssiin). Lapsen tai nuoren voidaan nähdä pyrkivän pärjäämään köyhyydessä, mikäli hän koettaa erilaisilla suojaavilla keinoilla vähentämään köyhyyden vaikutuksia arkeensa. Näitä keinoja voidaan ajatella *pärjäämisen tapoina* tai *strategioina*. Esimerkiksi Isola ja Turunen (2014) ovat kuvanneet pärjäämisstrategioiden¹ olevan keinoja, *”joilla ihmiset yrittävät selvitä aineettomista ja aineellisista ongelmista eteenpäin erilaisia keinoja yhdistellen ja valintoja vaihtoehtojen välillä tehden.”* Tutkimuskirjallisuudessa näitä on kutsuttu myös esimerkiksi toimijuuden muodoiksi (Lister, 2004). Vaikka pärjäämisen tapoja on toisaalta tarkasteltu pelkästään psykologisina hallintakeinoina (Evans & Kim, 2013), on pärjääminen mielekästä nähdä monimuotoisemmin ja sisällyttää siihen myös konkreettiset arkipäivän selviytymistä tukevat toimet (Attree, 2006). Käytämme tässä raportissa käsitettä pärjäämisen tavat pärjäämisstrategioiden sijaan, koska strategia sa-

nana viittaa tietoiseen ja tavoitteelliseen toimintaan. On kuitenkin mahdollista, että kaikki pärjäämistä tukevat tekijät eivät täytä näitä kriteereitä. Pärjäämisen tavat ovat leimallisen yksilökeskeisiä, mutta voidaan ajatella, että taustalla vaikuttavat keskeisesti ympäristötekijät. Lapsen ja nuoren kehitys, samoin kuin pärjäävyyden rakentuminen, tapahtuu arkisessa toiminnassa ja vuorovaikutuksessa kasvu- ja kehitysympäristöjen kanssa kotona, koulussa ja päivähoitossa tai harrastuksissa (Solantausta & Niemelä, 2016).

Pärjäämiseen liittyy vahvasti yksilön toimijuus. Pärjäämistä ei voi olla, ellei henkilöllä ole toimijuutta. Köyhyyttä kokeneet ovat todenneet, että köyhyys – ja erityisesti pitkittynyt köyhyys – rajoittaa mahdollisuutta elää omannäköistään elämää. Tällöin elämästä muodostuu pelkästään ”pakkoa” ja ”täytymistä”. (Virrankari & Isola, 2021.)

Köyhyyden on havaittu rajoittavan lapsen toimijuutta (Redmond, 2009). Lapsen ääni -kyselyn vastauksissa vähävaraisten perheiden lapset ovat kuvanneet selviytymistaistelua, jossa korostuvat jatkuva tulojen ja menojen laskeminen sekä säästäminen (Lapsen ääni, 2022). On havaittu, että rajallisesta toimijuudesta huolimatta myös köyhyyttä kokeneet lapset ovat aktiivisia toimijoita (Ridge, 2002) ja voivat ottaa haltuunsa erilaisia pärjäämisen muotoja, joiden avulla he voivat säädellä huono-osaisuuden vaikutusta elämäänsä (Ridge, 2011).

Taulukkoon 1 on koottu aikaisemmissa tutkimuksissa tehtyjä luokituksia köyhyydessä pärjäämisen muodoista. Esimerkiksi Lister (2004) tarkastelee pärjäämisen muotoja neljänä eri toimijuuden muotona: *pärjäämisellä* (getting by), *vastaan iskemisenä* (getting back), *poispääsemisenä* (getting out) ja *järjestäytymisenä* (getting organized). Listerin mukaan pärjääminen voi tarkoittaa pieniä arkisia asioita, kuten menojen priorisointia, viikkorahojen tai lahjana saatujen rahojen säästämistä tai rahan ansaitsemista. Näin toimimalla lapsi voi esimerkiksi ostaa itselleen välttämättömiä tavaroita. Pärjääminen voi näkyä toisaalta niin, että lapsi ei kerro rahanpuutteesta vanhemmille. Toinen pärjäämisen muoto Listerin mukaan on vastaan iskeminen, jolloin toimijuus näkyy häiriökäyttäytymisenä. Tämänlaisen pärjäämisen muodon voi nähdä eräänlaisena suojaavana tekijänä. Poispääsemiseen liittyvä toimijuus taas voi näkyä esimerkiksi niin, että lapsi keskittyy työssä käymiseen tai opiskeluun, jonka tarkoituksena on pyrkiä pois köyhyydestä. Järjestäytymisellä voidaan tarkoittaa esimerkiksi poliittista toimintaa, jolla pyritään parantamaan lasten ja nuorten tilannetta. Järjestäyty-

¹ Isola ym. käyttävät termiä selviytymisstrategiat. Tulkitsimme kuitenkin, että kyseinen määritelmä pätee yhtä lailla pärjäämisstrategioihin.

Lister (2004)	Bolin (2016)	Harju ja Thorød (2011)
<i>Pärjääminen</i> • Menojen priorisointi • Säästäminen <i>Poispääseminen</i> • Opiskelu • Työssäkäynti <i>Järjestäytyminen</i> • Poliittinen toiminta <i>Vastaan iskeminen</i> • Häiriökäyttäytyminen, kuten vandalismi.	<i>Sopeutuminen</i> • Tilanteen hyväksyminen • Pärjääminen arkisissa tilanteissa • Menojen priorisointi • Adaptiiviset preferenssit <i>Aktiiviset ja tavoitteelliset toimet</i> • Taloudellisen tilanteen parantaminen, esimerkiksi säästämällä tai käymällä töissä <i>Välttely</i> • Välttämään tilanteita, joissa heikko taloudellinen tilanne tulisi esiin • Välttämään rahaan liittyviä keskusteluja vanhempien kanssa	<i>Reaktiiviset toimet</i> • Sopeutuminen tilanteeseen • Ilman pärjääminen (itsehillintä ja itsekieltäytyminen) (Ridge 2007) <i>Proaktiiviset toimet</i> • Tilanteen muuttaminen, esimerkiksi töissä käymällä (vanhemmat lapset)

TAULUKKO 1.

Pärjäämisen tapoja aikaisemman tutkimuksen mukaan.

minen voi kuitenkin olla muita harvinaisempi lasten ja nuorten käyttämä pärjäämisen tapa.

Bolinin (2016) luokittelussa on samanlaisia piirteitä kuin Listerillä. Esimerkiksi Bolinin aktiivisessa, muutokseen pyrkivässä pärjäämisen tavassa on kyse aktiivisesta tilanteen parantamisesta: nuori voi esimerkiksi pyrkiä säästämään rahojaan ja käyttämään niitä esimerkiksi välttämättömyshyödykkeiden ostoon. Tämä asettuu lähelle Listerin *pärjäämistä* ja toisaalta *poispääsemistä*. *Välttelyssä* sen sijaan on kyse eräänlaisesta itsesyrjäytymisestä, jolloin nuori välttelee tilanteita, joissa hän kokisi itsensä ulkopuoliseksi. *Sopeutumisessa* kyse on tilanteen hyväksymisestä ja siihen sopeutumisesta (Harju & Thorød, 2011). Välttely ja sopeutuminen eivät siis ole niinkään muutokseen pyrkiviä strategioita, vaan enemmänkin pärjäämisen tapoja, joiden avulla nuori pyrkii suojaamaan itseään köyhyyden vaikutuksilta. Tällainen sopeutuminen voidaan nähdä yhtäältä myönteisenä selviytymiskeinona, mutta toisaalta sillä voi olla negatiivisia seurauksia ja se voi rajoittaa tavoitteiden asettamista (Saari, Meriluoto & Behm, 2017). Harjun ja Thorødin (2011) luokittelussa pärjäämisen tavat on sen sijaan luokiteltu kahteen: reaktiivisiin ja proaktiivisiin. Reaktiiviset tavat eivät pyri varsinaisesti muuttamaan tilannetta, vaan kyse on sopeutumisesta tilanteeseen. Kyse voi olla esimerkiksi ”ilman pärjäämisestä”, jolloin nuori pyrkii tulemaan toimeen ilman asioita, joita hän tosi asiassa haluaisi. Proaktiivisissa tavoissa lapset ja nuoret voivat pyrkiä muuttamaan perheen tilannetta, esimerkiksi työssäkäynnillä. Taulukon perusteella voidaan todeta, että aikaisemmissa tutkimuksissa pärjäämisen muodoiksi onkin tunnistettu hyvin samanlaisia toimia. Luokitukset myös viestivät siitä, että pärjääminen voi proaktiivisen – aktiivisen ja aloitteellisen – muodon lisäksi olla myös sopeutumista tilanteeseen.

KÖYHYDESSÄ PÄRJÄÄMISTÄ TUKEVAT TEKIJÄT

Edellä esiteltiin erilaisia tapoja, jotka liittyvät yksilöiden keinoihin säädellä köyhyyden vaikutusta elämäänsä. Pärjäämiseen eivät kuitenkaan vaikuta pelkästään yksilön omat teot, vaan myös läheiset, yhteisöt sekä hyvinvointiyhteiskunnan palvelut ja etuudet. Aikuisten köyhyyskokemuksia tutkineet Virrankari ja Isola (2021) havaitsivat, että kykenemistä (eli tekijöitä, jotka kannattelevat elämässä) edes-

auttoivat yksilön ulkopuoliset tekijät, kuten läheisiltä saatu tuki, elinympäristö ja harrastukset sekä omat voimavarat. Erityisesti läheiset perhesuhteet ovat keskeinen köyhyydessä pärjäämistä tukeva resurssi lapsilla ja nuorilla (Attree, 2006; Rutter, 1974). Läheiset suhteet vanhempiin antoivat muun muassa emotionaalista turvaa (Attree, 2006). Vanhemmilla on myös vaikutusta siihen, miten lapset suhtautuvat stressaaviin tilanteisiin. Vanhempien suhtautuminen haastavaan tilanteeseen voikin toimia turvaavana tai riskitekijänä. Vanhempien tapa puhua tilanteesta lapsille on yhteydessä siihen, miten lapset tilanteeseen suhtautuvat: mikäli vanhemmat puhuvat omista ahdistuksen tunteistaan lapsille, voivat myös lapset suhtautua tilanteeseen samalla tavalla (van der Hoek, 2005a).

Läheiset suhteet vanhempiin, perheen yhdessä viettämä aika sekä jokapäiväiset rutiinit ennustavat korkeampaa elämäntyytyväisyyttä köyhissä oloissa elävillä lapsilla (Haanpää ym., 2019). Toisaalta köyhyyden on havaittu vaikuttavan negatiivisesti perhesuhteisiin (esimerkiksi stressin lisääntyminen), mikä voi osaltaan rajoittaa perheeltä saatavaa tukea (Attree, 2004). Köyhyys ei kuitenkaan johda huonoon vanhemmuuteen. Esimerkiksi Norjassa toteutetussa tutkimuksessa havaittiin, että pienituloisten perheiden lasten näkemykset vanhemmilta saadusta tuesta eivät eronneet muiden lasten kokemuksista (Sandbæk, 2009). Kirjallisuuskatsauksessaan Saitadze ja Lalyants (2021) havaitsivat, että kognitiivisesti stimuloiva kotiympäristö (kirjat, muut opetusmateriaalit, kirjan lukeminen lapselle tai lapsen auttaminen lukemaan) ja kannustava, lämmin vanhemmuus voivat vähentää köyhyyden vaikutusta lapsen elämään. Myös ystävyssuhteiden on havaittu olevan positiivisesti yhteydessä lapsen elämäntyytyväisyyteen (Haanpää ym., 2019) sekä vähentävän yleisesti köyhyyden vaikutusta lapsen elämään (Attree, 2004). Yhtä lailla tiedetään ohjatun harrastamisen olevan yhteydessä suurempaan elämäntyytyväisyyteen (Badura ym., 2021). Ei ole kuitenkaan selvää, toimiiko harrastaminen köyhyydeltä suojaavana tekijänä. Toikan, Haanpään ja Kallion (2022) tulosten mukaan harrastuksiin osallistuminen ei tulosten mukaan tasoittanut eroja elämäntyytyväisyydessä köyhäksi itsensä kokevien lasten ja muiden lasten välillä, vaan elämäntyytyväisyys oli köyhyyttä kokeneilla pienempää kuin muilla.

Tutkimusasetelma

Keskitymme tutkimukssamme kolmeen teemaan: köyhyyden ilmenemiseen lapsuuden perheessä, köyhyydessä pärjäämiseen sekä siihen, miten lapsuudessa koettu köyhyys näkyy vastaajien nykyhetkessä. Köyhyydessä pärjäämisen osalta tarkastelemme sekä tekijöitä, joiden vastaajat kokivat tukeneen köyhyydessä pärjäämistä että tekijöitä, jotka olisivat tukeneet pärjäämistä, mutta joita ei ollut.

KANSSATUTKIMUS TUTKIMUKSEN MUOTONA

Tutkimus suoritettiin kanssatutkimuksena yhdessä Itlan Samalta viivalta -ohjelman nuorista kokemusvaikuttajista koostuvan Valoisat-ryhmän kanssa. Yhteis- tai kanssatutkimuksessa ammattitutkijoiden ohella tutkimusryhmään kuuluu ihmisiä, joita aihe jollain tavalla koskettaa. Kanssatutkimukseen osallistuvat ihmiset ovat ammattitutkijan kanssa tasavertaisia tutkimuskumppaneita. Kanssatutkimuksen lähtökohtana on tällöin mukana olevien itse määrittämät tutkimusongelmat, tutkimukselle asetetut toiveet ja tavoitteet sekä osapuolten intressit huomioiva kumppanuus (Kulmala ym., 2023). Kanssatutkimuksen tarkoituksena on siis tuottaa tietoa yhdessä sen sijaan, että tutkittavat olisivat vain passiivisia tutkimuksen kohteita (Sipari, Vänskä, Lehtonen, Helenius, Väisänen & Harra, 2022). Kanssatutkimuksen avulla pyritään lisäämään vuorovaikutusta ja avoimuutta sekä tarjoamaan mahdollisuuksia ymmärtää tietoa, joka koskee itse ihmisiä sekä heidän vertaisiaan ja yhteisöjään. On kuitenkin huomioitava, että Valoisat-ryhmään kuuluvat nuoret tulevat erilaisista taustoista, eikä kaikilla ole kokemuksia lapsuuden köyhyydestä. Tämän kanssatutkimuksen lähtökohtana on ollut nuorten vertaisnäkökulmasta asetettu tutkimuskysymys, joka koskee koskien nuorten aikuisten kokemuksia lapsiperheköyhyydestä.

Kanssatutkimus ei ole yhtenäinen metodologia, vaan kanssatutkimusta voidaan toteuttaa eri tavoin. Kanssatutkimukseen osallistuvien ihmisten roolit voivat olla erilaisia tutkimuksen eri vaiheissa; osallistuminen voi myös vaihdella niin, että osalla kanssatutkijoista on mahdollisuus osallistua enemmän tutkimuksen eri vaiheisiin kiinnostuksen, resurssien ja intensiteetin mukaan kuin toisilla (Kulmala ym., 2023). Parhaimmillaan kanssatutkimus voi tuottaa uudenlaiset "lasit", joiden läpi on mahdollista tarkastella asiaa uusista näkökulmista. Tällöin kanssatutkimukseen osallistuvat voivat tuoda tutkimuksen suunnitteluun tai tulosten tulkintaan uusia näkökulmia, jotka ammattitutkijoilta olisivat jääneet huomioimatta. Tutkimukseen osallistuvien kanssatutkijoiden kaikenlainen osallistuminen mahdollisuuksiensa mukaan on yhtä arvokasta, sillä tutkimuksen toteutuksessa kokemustiedon merkitys yhdistettynä tutkijoiden näkökulmiin rikastuttaa ja tuo moninäkökulmaisuutta

tutkimusprosessiin (Kulmala ym., 2023). Kanssatutkimus on siis ammattitutkijan ja kanssatutkijan välistä kumppanuutta, jossa tutkimus voidaan suunnitella, toteuttaa, raportoida ja viedä käytäntöön yhdessä (Kulmala ym., 2023; Sipari ym., 2022).

Tässä tutkimuksessa kanssatutkijat olivat mukana kaikissa tutkimuksen vaiheissa (Kuva 1). Kanssatutkimuksellinen tutkimusprosessi lähtee yleensä liikkeelle kumppanuuksien luomisella ja yhteistyön periaatteiden rakentamisesta. Tämä vaihe (vaihe 1) toteutettiin osittain Itlan Samalta Viivalta -ohjelman nuorten kokemusvaikuttajien Valoisat -ryhmän kokoamisvaiheessa, jolloin nuoria kokemusasiantuntijoita koottiin laajasti mukaan kolmannen sektorin toimijoiden kautta. Kanssatutkimusten yhteistyö- ja osallistumisperiaatteista järjestettiin nuorille ja tutkijoille yhteinen koulutus maaliskuussa 2023. Koulutuksessa tutustuttiin kanssatutkimuksen periaatteisiin ja linjattiin yhdessä juuri tätä tutkimusta ja sen toteutusta koskevia periaatteita (Kulmala ym., 2023).

Tutkimuksen suunnittelu käynnistyi tutkimusasetelman rakentamisella (vaihe 2). Huhtikuussa 2023 järjestetyssä yhteisessä tapaamisessa tutkijat pohtivat yhdessä ryhmäläisten kanssa kanssatutkimuksen teemaa ja tavoitetta. Ideat lopulliseen tutkimusaiheeseen – eli köyhyyden ilmenemiseen ja köyhyydessä pärjäämiseen – ja tutkimusaineiston keräämiseen kyselyllä tulivat Valoisat-ryhmältä. Kesän ja syksyn 2023 aikana Valoisat-ryhmä oli mukana myös kyselyn laatimisessa (vaihe 3). Kyselyluonnos jaettiin ryhmälle, ja he kommentoivat sitä sekä ehdottivat muutoksia kysymyksiin ja niiden asetteluihin.

Joulukuussa 2023 järjestetyssä tapaamisessa tutkijaryhmä ja Valoisat-ryhmä tarkastelivat kyselytutkimuksen tuloksia (vaihe 3). Kyselyn tulokset jaettiin tietoturvallisesti ryhmän jäsenille, ja heitä pyydettiin tarkastelemaan sitä, miten köyhyys on vastauksissa ilmentynyt ja minkälaisia pärjäämisen tapoja vastauksissa oli löydettävissä. Tulosten tulkinnassa edettiin niin, että tutkijaryhmä pyysi kanssatutkijoita kertomaan tekemistään havainnosta. Kanssatutkijat kertoivatkin kattavasti omista tulkinnoistaan. Tämän jälkeen tutkijat esittivät oman tulkintansa tuloksista ja pyysivät kanssatutkijoilta näkemystä tehdyistä tulkinnoista. Tapaamisen pohjalta tutkijaryhmä täydensi tekemiään havaintoja kanssatutkijoiden tekemillä tulkinnoilla.

Helmikuussa 2024 järjestetyssä tapaamisessa tutkijaryhmä esitteli tutkimusraportin käsikirjoituksen, jota nuorilla oli mahdollisuus kommentoida. Nuorten kommenttien perusteella tekstiä muokattiin helppolukuisemmaksi ja tulkintaa sekä johtopäätöksiä rikastettiin uusilla näkökulmilla. Helmikuun tapaamisessa myös työstettiin yhdessä johtopäätöksiä ja toimenpide-ehdotuksia (vaiheet 3 ja 4), joista ehdotuksia oli kerätty jo joulukuun tapaamisessa.

KUVA 1.

Tutkimusprosessi Valoisat-ryhmän kanssa toteutetussa kanssatutkimuksessa.

Yhteisiä tapaamisia kanssatutkijoiden kanssa oli kolme, joiden lisäksi nuoret työskentelivät tapaamisten välillä itsenäisesti. Läpi tutkimusprosessin pidettiin yllä keskustelua siitä, kuinka kanssatutkimuksesta ja sen tuloksista viestitään tutkimuksen valmistuttua (vaihe 4.). Valoisat -ryhmän toiveena oli alusta lähtien kutsua kansanedustajia keskustelemaan aiheesta yhdessä heidän kanssaan. Tutkimuksen julkaisutilaisuus päätettiin järjestää mahdollisuuksien mukaan yhteistyössä kansanedustajien tai eduskuntaryhmien kanssa. Julkaisutilaisuuden ohjelma ja toteutus suunniteltiin Valoisat-ryhmän tapaamisissa huhtikuussa 2024.

Tutkijaryhmällä ja Valoisat-ryhmän nuorilla ei ollut aikaisempaa kokemusta kanssatutkimuksesta. On huomioitava myös, että kanssatutkimukseen osallistuneiden nuorten määrä vaihteli tapaamisesta toiseen. Nuoret siis osallistuivat erilaisilla panoksilla yhteiseen työskentelyyn. Valoisat-ryhmän jäsenet osallistuivat tapaamisiin seuraavasti:

- 11.3.2023: 10 henkilöä
- 22.4.2023: 9 henkilöä
- 16.12.2023: 12 henkilöä
- 10.2.2024: 11 henkilöä
- 13.4.2024: 10 henkilöä

AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimuksen aineistona on syksyllä 2023 kerätyn ”Nuorten aikuisten kokemuksia köyhyydessä pärjäämisestä lapsuudessa” -kyselyn vastaukset. Kysely oli suunnattu 18–30-vuotiaille, köyhyyttä lapsuudessaan kokeneille nuorille. Kyselykutsussa ei täsmennetty tarkemmin, mitä lapsuudessa koetulla köyhyydellä tarkoitettiin, eikä vastaajien osallistumiselle asetettu kriteereitä, eli osallistuminen perustui vastaajien omaan tulkintaan lapsuuden perheen taloudellisesta tilanteesta. Kysely oli avoinna 9.10.2023–12.11.2023. Kyselykutsua levitettiin sosiaalisessa mediassa (Facebook, Instagram,

Ikäryhmä	n	%
18–20 v.	4	6
21–25 v.	24	35
26–31 v.	40	59
Sukupuoli		
Mies	10	15
Nainen	51	75
Muu, ei halua sanoa	7	10
Työmarkkina-asema (voinut mainita useita)		
Opiskelija	39	57
Työssä	42	62
Työtön	4	6
Muu	2	3
Asuminen lapsuudessa/nuoruudessa		
2 vanhemman kanssa	35	51
1 vanhemman kanssa	24	35
vuorotellen vanhempien luona	7	10
muu	2	3
Asuinympäristö		
Ison kaupungin keskusta	0	0
Ison kaupungin lähiö tai muu laita-alue	26	38
Pikkukaupungin tai pikkukunnan keskusta	17	25
Pikkukaupungin tai pikkukunnan harvaan asuttu laita-alue	14	21
Maaseutuympäristö	11	16
Yhteensä	68	100

TAULUKKO 2.

Vastaajien määrät (n) ja osuudet (%) taustatietojen mukaan.

LinkedIn, X), opiskelija- ja ainejärjestöille sekä kolmannen sektorin toimijoille.

Kysely sisälsi sekä Likert-asteikollisia kysymyksiä että avoimia kysymyksiä. Avoimet kysymykset liittyivät köyhyyden ilmenemiseen lapsuudenperheessä, köyhyydessä pärjäämiseen sekä siihen, miten vastaajat kokivat lapsuudessa koetun köyhyyden vaikuttaneen heidän aikuisuudessaan. Avoimiin kysymyksiin annetut vastaukset vaihtelivat muutamasta sanasta lähes sivun mittaisiin. Tässä raportissa keskitymme erityisesti avointen kysymysten vastauksiin. Kokonaisuudessaan avovastauksissa oli tekstiä noin 50 sivua.

Kyselyyn vastasi 68 henkilöä, joista valtaosa (75 prosenttia) oli naisia. Avoimiin kysymyksiin vastanneiden määrä vaihteli 38:n ja 62:n välillä. Taulukossa 2 on esitetty kyselyyn vastaajien taustatietoja. Yli puolet vastaajista oli yli 26-vuotiaita ja noin kolmasosa 21–25-vuotiaita. Alle 20-vuotiaita vastaajia oli vain vähän. Vastaajien kuvaamat lapsuuden köyhyyskokemukset siis ajoittuvat 1990-luvulta 2020-luvulle.

Työmarkkina-aseman mukaan tarkasteltuna iso osa vastaajista opiskeli tai kävi töissä – työttömiä oli vain hyvin vähän. Osa vastaajista sekä opiskeli että kävi töissä. Puolet vastaajista oli lapsuudessa

Lapsuuden perheen köyhyyden syy (useampi vastausvaihtoehto sallittu)	n	% vastaajista
Vanhemman/vanhempien työttömyys	26	38
Vanhemman/vanhempien pienipalkkaisuus	52	76
Vanhempien ero	26	38
Vanhemman/vanhempien sairastuminen	18	26
Vanhemman/vanhempien riippuvuus (esim. päihde- tai peliongelmat)	22	32
Sisaruksen tai muun perheenjäsenen sairastuminen	1	1
Velkaongelmat	26	38
Suuri perhekoko	14	21
Muu syy	11	16

TAULUKKO 3.

Vastaajien näkemykset lapsuudenperheen köyhyyden syistä.

asunut kahden vanhemman kanssa, ja kolmasosa yhden vanhemman kanssa. Lapsuuden asuinympäristönä noin kolmasosalla vastaajista oli ollut ison kaupungin lähiö, noin puolet oli asunut pienemmissä kaupungeissa ja joka kuudes maaseudulla. Kukaan vastaajista ei kertonut asuneensa ison kaupungin keskustassa. Taulukkoon 3 on koottu vastaajien näkemykset lapsuudenperheen köyhyyden syystä tai syistä. Vastaajilla oli mahdollisuus valita useita vaihtoehtoja. Vastausten perusteella köyhyyden syyt ovat olleet moninaiset ja päällekkäiset. Tyypillisimpiä syitä köyhyydelle olivat vanhemman tai vanhempien pienipalkkaisuus, työttömyys, ero ja velkaongelmat. Myös vanhemman tai vanhempien sairastuminen sekä riippuvuusongelmat nousivat esiin useassa vastauksessa.

Toteuttamamme kysely oli muodoltaan lähellä kirjoitus-kutsua: kysymykset olivat laveasti aseteltuja sekä pituudeltaan rajoittamattomia, joten niihin oli mahdollista vastata laajastikin sekä

painottaen eri asioita. Avoimia vastauksia tarkasteltiin teemoittamalla eli ryhmittelemällä aineistoa tiettyjen teemojen eli aihepiirien mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Teemoittelussa aineiston sisältöä kuvataan sanallisesti eikä pyrkimyksenä ei ole kvantifioida havaintoja tai pyrkiä yleistämään vastauksia. Analyysin perusvire on aineistolähtöinen: vastausten annetaan kertoa omaa tarinaansa ja niistä poimitaan tärkeimpiä havaintoja. Toteutuksessa on kuitenkin myös teoriaohjaavia piirteitä: aihetta koskeva käsitteistö nousee aikaisemmasta tutkimuksesta, ja jo kyselyn suunnitteluvaiheessa on pohjattu aikaisempaan tutkimukseen. Tarkoituksena ei ole kuitenkaan varsinaisesti testata aikaisempaa teoriaa. (Tuomi & Sarajärvi, 2018.) Valoisat-ryhmän kanssatutkijanuoria ohjeistettiin tarkastelemaan teksteistä sitä, millainen kuva köyhyydestä piirtyy vastausten perusteella ja millaisia köyhyydessä pärjäämiseen liittyviä vastauksista nousi.

Normielämästä henkiinjäämistäisteluun – kokemuksia lapsuuden perheen köyhyydestä

Vastauksissa köyhyyden kuvaukset eivät olleet keskenään samantaisia, vaan köyhyys näyttäytyi hyvinkin erilaisina kokemuksina. Erilaisista kokemuksista huolimatta vastauksista nousi myös yleisiä teemoja. Teksteille yhteistä oli, että köyhyys näyttäytyi tavalla tai toisella niukkuutena ja tinkimisenä. Yleensä tämä tarkoitti jatkuvaa sen pohtimista, mihin on varaa. Monessa vastauksessa todettiin, että mahdollisuudet mihinkään maksulliseen olivat rajalliset – köyhyys näyttäytyi mahdollisuuksien puutteena. Vastauksista nousi kolme laajempaa köyhyyden kokemista koskevaa teemaa: köyhyyden materiaaalinen, sosiaalinen ja emotionaalinen ulottuvuus.

KÖYHYDEN MATERIAALINEN ULOTTUVUUS

Köyhyyttä voidaan määritellä eri tavoilla, mutta tyypillisesti köyhyyden ytimeksi katsotaan pienistä tuloista johtuvat puutteet materiaalisessa elintasossa. Tämä ulottuvuus näkyi valtaosassa tekstejä. Kyselyssä ei annettu köyhyydelle muita kriteereitä kuin, että vastaaja oli itse kokenut lapsuuden perheen olleen köyhä. Tämä näkyi vastauksissa siten, että köyhyyden ilmenemismuodoissa oli merkittävää vaihtelua. Äärimmillään puutetta on ollut aivan perustarpeista (esim. ruokaa ei aina saatavilla), kun taas joillekin ulkomaanmatkailun, kalliimpien harrastusten tai ulkona syömisen puute on edustanut köyhyyttä. Materiaalista puutetta oli koettu käytännössä kaikista mahdollisista kulutushyödykkeistä tai palveluista.

Useissa vastauksissa mainittiin jo varsin vakavaa köyhyyttä kuvaavat ruokaan liittyvät puutteen kokemukset sekä pitkäaikaiset sähkön ja veden puutteet (Harju & Thorod, 2011; Lemetyinen, 2014; Pelastakaa Lapset, 2023; Ridge, 2002). Ruoasta saattoi olla suoranaista puutetta tai ruoan laadusta ja terveellisyydestä jouduttiin tinkimään. Joissain perheissä lapset olivat ymmärtäneet, että vanhemmat tinkivät omasta syömisestään, jotta edes lapsilla olisi ruokaa. Myös ruoka-apuun turvautuminen ja maksusitoumukset ovat olleet tuttuja vastaajien lapsuuden perheissä. Köyhyys liitettiin usein myös siihen, että perheessä ei käyty koskaan ravintolassa syömässä. Ruokaan liittyviä kokemuksia kuvailtiin muun muassa seuraavasti:

“Välillä kotonamme ei ollut ruokaa, ja vanhemmat käskivät siksi syödä koulussa hyvin. Syys- ja hiihtolomilla saattoi olla myös ilman ruokaa, koska silloin ei päässyt syömään koulussa.”

“Usein ruokaa ei riittänyt kaikille, ja silloinkin kun riitti, minä ja ainakin osa sisaruksistani pienensi jo lapsena annoskokoaan, jotta ruokaa varmasti riittäisi kaikille.”

“... ruoka, jota söimme, oli usein hyvin pelkistettyä, kuten makaronia ketsupilla ja verilätyillä.”

Kuten myös aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu, lapsilla köyhyys näkyy usein vaatteissa ja muissa ulkoisissa tekijöissä (Hakovirta & Rantalaiho, 2012). Vastauksissa toistui, että uusia vaatteita sai harvoin tai ei koskaan. Vaatteet ovat usein olleet esimerkiksi sisarusten tai muiden sukulaisten vanhoja, tai muutoin käytettyjä. Näin saattoi olla muidenkin kulutushyödykkeiden hankkimisessa: varsinkin lelut sekä harrastukset ja niihin liittyvät välineet ovat usein olleet tingittävien asioiden listalla tai niitä on hankittu käytettynä, lainattu tai saatu lahjoituksena. Luonnollisesti myös ei-materiaalisesta kuluttamisesta on jouduttu tinkimään. Useimmin mainittiin yleisesti matkustaminen sekä kouluun tai harrastuksiin liittyvät retket ja matkat. Myös juhlapäivät, joihin liittyy korostetusti kuluttaminen, kuten joulu ja syntymäpäivät, ovat jääneet monelle vastaajalle mieleen oman perheen köyhyyden ilmentyminä.

Asuminen ja siihen liittyvät kustannukset ovat myös vastauksissa toistuva materiaaalisen puutteen kuvastuma. Koti saattoi olla ahdas ja vaatimaton, tai siinä saattoi olla muita puutteita, mutta toisaalta koti ja sitä varten otettu suuri laina ilmenivät myös köyhyyden syinä. Asumiseen liittyvät sähköjen tai veden katkeamiset ovat olleet joidenkin vastaajien arkea lapsuudessa. Monen köyhän perheen kohtalona ovat olleet myös jatkuvat muutot: työ- ja opiskelupaikat ovat saattaneet muuttua; asunto on saattanut lähteä alta omien talousongelmien tai omistajan oikkujen takia. Asumiseen ja arkeen liittyvät yllättävät suuret menot ovat tuoneet köyhille per-

heille omanlaisensa kuormittavan tilanteen: saadaanko esimerkiksi hajonnut kodinkone korjattua tai hankittua uusi.

Vaikka valtaosa vastauksista käsitteli köyhyyttä lasten näkökulmasta, oli kirjoituksissa mainintoja myös köyhyyden vaikutuksesta vanhempien elämään. Vanhemmat saattoivat tinkiä jopa omasta ruoastaan tai terveydenhoidostaan. Toisaalta osa vastaajista kirjoitti, että olivat joutuneet lainaamaan vanhemmilleen rahaa ja olemaan muutoinkin vastuussa taloudesta jo hyvin nuorena.

Taloudellisten resurssien rajoittuneisuus ei ole kaikille ollut avainkokemus yhteiskunnan kutsuskeskeisyydestä huolimatta. Tyytyväisyyttä olemiseensa voi tuntea vähävaraisenakin:

"Perheessämme oli muuten kaikki hyvin, keskinäiset suhteemme olivat lämpöiset ja kodissamme oli naurua ja iloa."

KÖYHYYS SOSIAALISENA JA EMOTIONAALISENA ILMIONÄ

Köyhyykokemuksille oli tyypillistä paitsi se, että kirjoittajat olivat kokeneet jääneensä ilman tarvitsemiaan asioita, myös se, että ympäristössä muilla oli näitä asioita ja ne koettiin "tavallisiksi" asioiksi. Esimerkiksi ravintolassa syöminen miellettiin yleisenä tapana, eräänlaisena normina, jonka puute viestii köyhyydestä. Tässä mielessä voidaan puhua köyhyykokemusten usein olleen *suhteellisia*. Eräessä kirjoituksessa tämä vertailu ympäristöön todettiin suoraan:

"[N]äkyi erilaisia eroja elämäntyyliä verrattuna esimerkiksi koulukaverien perheisiin, eli emme matkustaneet ikinä minnekään toisen vanhemman kotiseutua lukuunottamatta, ja uusia vaatteita sai vain hyvin harvoin ja ehdottomasti vain tarpeeseen."

Varsin tyypillinen sosiaalisen eristäytymisen mekanismi liittyi siihen, että mahdollisuuksien rajoittuneisuus koskee myös vapaa-ajan viettoa ja harrastuksiin osallistumista. Usealla vastaajalla ei ollut mahdollisuutta haluamaansa maksulliseen harrastukseen, jolloin he olivat ulkopuolella keskeisestä yhteisen tekemisen ja sosiaalisten suhteiden muodostumisen piiristä. Köyhyyden "toiseuttavassa", ulkopuolisuuden tunnetta luovassa vaikutuksessa on siis pitkälti kyse vertailusta muihin lapsiin ja nuoriin. Taloudellisesti paremmin toimeentulevien ympäröimänä toiseuden ja häpeän kokemukset nousevat helpommin pintaan, kun taas ympäristössä, jossa vähävaraisuus on tyypillistä (esimerkiksi pienet taantuvat teollisuuspaikkakunnat), ei oma köyhyys ilmene välttämättä lainkaan niin dramaattisena poikkeamana normista, ja siten sosiaalista tai emotionaalista kuormaa luovana:

"... [P]ikkukunnassa lama-aikaan lähes kaikki perheet olivat todennäköisesti melko köyhiä. Vain yksittäisten perheiden lapset kävivät esim. lomalla ulkomailla tai harrastamassa kaupungissa. Merkkivaatteista ei varmaan moni ollut edes kuullut, joten ihan tyytyväisenä kuljettiin halpiskuteissa."

Vastauksista käy selvästi ilmi, että köyhyys aiheuttaa ulkopuolisuutta ja se on saattanut johtaa kiusaamiseen tai jopa kaverisuhteiden loppumiseen. Eräs vastaaja kertoi suoraan kaverisuhteiden päättyneen, koska hänellä ei ollut mahdollisuutta kuluttaa samalla tavalla kuin kaverit. Kiusaamisen taustalla taas on ollut esimerkiksi vääränlaiset, epätrendikkäät vaatteet. Lukuisat maininnat vaatteiden merkityksestä kertovat siitä, että vaatteet ovat nuorille

tärkeä symbolinen identiteetin rakentaja, ja köyhyys uhkaa tätä identiteetin rakennusprosessia. Myös koti ja asuminen on koettu selvästi normatiivisesti latautuneiksi asioiksi: vaatimattomaan kotiin, joka saattaa paljastaa rahan puutteen lisäksi perheen muitakin ongelmia, ei kehdata tuoda kavereita. Eräessä vastauksessa kotitaloa kutsuttiin "rämäksi" ja toisessa vastaaja kertoo, että ei halunnut pyytää kavereita kotiin perheen asuinolojen vuoksi (Grødem, 2008; Ridge, 2002; Skattebol, 2012; Spyrou, 2013).

Köyhyyden emotionaalinen kuormitus tuli myös esille vastauksissa. Kirjoituksissa nousi esiin esimerkiksi kateus niitä lapsia kohtaan, joilla oli paremmat mahdollisuudet kuluttamiseen. Etenkin köyhyyden aiheuttama stressi oli toistuvasti mainittu teema vastauksissa. Köyhyyden emotionaalista kuormaa kuvattiin muun muassa seuraavilla tavoilla:

"Jatkuvasti jouduimme miettimään mihin rahat riittävät ja myös itse stressasin asiasta jo ala-asteikäisenä."

"Kasvu ympäristö oli stressaava rahan vähyyden vuoksi"

Taloudellisesta niukkuudesta johtuva stressi on johtanut usein kireään ilmapiiriin kotona ja riitoihin vanhempien välillä. Kuten aiemmin todettiin, vastaajat ovat kuvanneet hyvin eritasoisia köyhyykokemuksia ja kokemukseen vaikuttaa taloudellisten resurssien niukkuuden lisäksi oleellisesti se, miten perheen taloudellisesta tilanteesta puhutaan (tai ollaan puhumatta) ja miten siihen reagoidaan. Kun ongelmien kasautuminen on tarpeeksi voimakasta – köyhyys itsessään tuntuu ylittämättömältä, ja kun siihen liittyy muita ongelmia, kuten riippuvuudet, mielenterveysongelmat ja väkivalta – saattavat rakentavat keinot loppua tyystin ja jäljelle jäädä vain näköalattomuus ja epätoivo:

"Lapsuuteni oli selviämistä eikä kunnollista elämistä."

Vaikeneminen taloudellisista ongelmista saattaa akuutisti vähentää ahdistusta, mutta yleensä lapsetkin ymmärtävät kodin ilmapiiristä ja toiminnasta, että jotain on vialla. Ja jossain vaiheessa todellisuus yleensä valkenee:

"En tajunnut sitä, että olimme niin köyhiä kuin vasta vanhempana, koska asia ikään kuin kiellettiin. Koin häpeän tunteita köyhyydestä vasta mentyäni opiskelemaan."

Tyypillisesti vastauksissa tuodaan kuitenkin esiin se, että ongelmanakeskeistä puhetta rahan puutteesta oli perheissä paljon, mikä aiheutti stressiä ja huolta lapsille. Kirjoittajat kuvaavat kokeneensa huonoa omaatuntoa ja syyllisyyttä, jos rahaa käytettiin heidän tavaroihinsa tai harrastuksiinsa. Toisaalta taas yksi vastaaja kuvasi, että hän ei halunnut pyytää syntymäpäivä- tai joululahjoja, ettei joutuisi pettymään, kun ei saisikaan mitään. Kyse on siis eräänlaisesta kehittyneestä itsehillinnästä ja ilman pärjäämisestä (Harju & Thorod, 2011).

Useat vastaajat nimesivät korostuneen tietoisuuden rahan puutteesta ja tähän liittyvän ajattelu- ja toimintamallin "köyhän identiteetiksi". Positiivisesti tämä identiteetti on saattanut tarkoittaa esimerkiksi kehittyneitä talousosaamista ja sosiaalista ymmärrystä eri asemissa olevia ihmisiä kohtaan, mutta sen perusta on kuitenkin peloissa, joita köyhyydestä seuraa: taloudellisten resurssien riittävyys koetaan uhatuksi, ja vaikka akuutisti tilanne olisikin hallinnassa, on köyhyyttä kokeneille ominaista huoli tulevaisuudesta.

KÖYHYDESSÄ PÄRJÄÄMINEN – YKSILÖLLISIÄ TEKOJA JA VALINTOJA, YHTEISÖLLISTÄ TUKEA SEKÄ INSTITUTIONAALISTA APUA

"Ei tarvinnut mitään koska vanhempani osasi säästää, enkä kokenut että 'köyhyys' olisi negatiivisesti vaikuttanut elämäni"

"Hengissä pysymisen halu ja lopulta huostaanotto. Pääsin pois kotoa siitä ympäristöstä joka ei taannut turvallisia edellytyksiä kasvulle ja kehitykselle."

Yllä olevat sitaattit kuvastavat hyvin köyhyden ja siinä elämisen moninaisuutta. Toisessa ääripäässä köyhydessä oli kyse lähinnä pienituloisuudesta, eikä pärjääminen ollut varsinaisesti ongelma. Ylempi sitaatti kuvaa toisaalta hyvin sitä, että resurssit ja hyvät välit perheen kesken ovat tukeneet pärjäämistä – arki ei ole esiintynyt mitenkään ongelmallisena. Vallitsevaan tilanteeseen on ikään kuin sopeuduttu ja arkea on eletty resurssien puitteissa. Alempi sitaatti sen sijaan kuvaa tilannetta, jossa perheessä ei ole pärjäämistä tukevia tekijöitä ja köyhyys yhdistyy muihin ongelmiin. Tällaisissa tilanteissa yhteisön sekä yhteiskunnan kannatteleva tuki ja interventiot ovat lapsille ja nuorille tärkeitä, jopa välttämättömiä pärjäämisen kannalta. Suurin osa vastaajien köyhyyskokemuksista sijoittuu luonnollisesti kuormittavuutensa puolesta näiden ääripäiden väliin. Vastausten mukaan pärjäämistä ovat tukeneet hyvinkin erilaiset tekijät. Kaikki kirjoittajat eivät ole kokeneet ulkopuolisen tuen olleen merkittävimmissä roolissa, vaan omat teot ja valinnat koettiin merkityksellisempinä. Pärjäämistä tukevana omina tekoina mainittiin muun muassa työssä käynti jo nuorena ja säästäminen (Bolin, 2016; Harju & Thorød, 2011; Lister, 2004), sekä pragmaattisesti tinkiminen kuluissa (Bolin, 2016; Lister, 2004) ja sopeutuminen rahan vähyyteen (Bolin, 2016; Harju & Thorød, 2011). Omaan toimintaan liittyy myös suorituskeskeisyyden korostuminen – halu pärjätä paremmin tulevaisuudessa, joka monilla vastaajilla on johtanut voimakkaaseen tahtoon pärjätä koulussa sekä hakeutua opiskelemaan aloille, joilla työllistyminen on helppoa tai palkka suuri.

Kyselyyn vastaajissa vaikuttaa korostuvan koulunkäynnin ja opiskelun merkitys keinoina pärjätä köyhyden kanssa ja pyrkiä kohti taloudellisesti vakaampaa tulevaisuutta. Jo lapsuusajaltaan vastaajat raportoivat koulussa menestymisen lisänneen itsetuntoa ja hyväksytyksi tuleminen kokemuksista. Tämän ominaisuuden korostuminen johtune osin kyselyn vastaajajoukon painottumisesta naisiin ja todennäköisesti myös korkeasti koulutettuihin (tätä ei kysytty suoraan, mutta monet vastaajat kertoivat tutkinnoistaan tai opiskelustaan). Muissa tutkimuksissa on toisaalta myös havaittu, että joillekin köyhyyttä kokeneille esimerkiksi jatko-opiskelu peruskoulun jälkeen ei näyttäydä laisinkaan mahdollisuutena taloudellisten resurssien puutteen vuoksi (Lemetyinen, 2014).

Julkisen järjestelmän tuki eli taloudellisten etuuskien ja hyvinvointivaltion tarjoamien palveluiden koettu rooli pärjäämisessä vaihtelee vastauksissa laidasta laitaan. Julkisen sektorin toimi-joista, hyvinvointivaltion instituutioista, vastaajien pärjäämispu- heessa korostuu koulun merkitys, paitsi kavereiden, myös koulun aikuisten merkityksen kautta: monella vastaajalla oli ollut yksi tai useampia "luottoaikuisia" koulussa, jotka olivat auttaneet tar- peen tullen. Muutamissa vastauksissa tällaisia luottoaikuisia oli ollut myös muista palveluista, kuten sosiaalitoimesta tai poliisista. Muutoin julkisen sektorin tuesta mainittiin yleisemmin rahallisten etuuskien merkitys – palveluita harvemmin. Palveluiden merkitys

pärjäämiselle nousee esiin silloin, kun tilanne on jo eskaloitunut äärimmäisen hankalaksi ja tarvitaan järeimpiä lastensuojelun toi- mia, kuten huostaanotto. Kaiken kaikkiaan kokemukset julkisten palveluiden merkityksestä pärjäämiselle olivat hyvin vaihtelevia, joskin syy avun puutteeseen palautui monien vastaajien mielestä siihen, että omia ongelmia oli piiloteltu viranomaisilta.

Lähiyhteisöjen tuki pärjäämisen edistämässä oli tärkeää. Suu- rin osa vastaajista on maininnut jonkin yhteisöllisen siteen, joka on tukenut köyhydessä pärjäämistä. Kyse on voinut olla perheestä, su- vusta tai kavereista, mutta myös muusta välittömästä ympäristöstä:

"Pienen kylän naapurustossa sai käydä syömässä."

Erilaiset harrastamiseen ja vapaa-ajan toimintaan liittyvät asiat ovat myös olleet tärkeitä monille, erityisesti silloin, kun oman per- heen kautta tukea ei ollut mahdollista saada. Mahdollisuus edulli- siin tai ilmaisiin harrastuksiin toistuu usein vastauksissa. Monet ovat omaksuneet itselleen sellaisia aktiviteetteja, jotka olivat mah- dollisia käytettävissä olevilla taloudellisilla resursseilla. Esimer- kiksi lukeminen, edulliset kulttuurin ja liikunnan harrastamisen mahdollisuudet sekä kerhot ovat tuoneet kaivattua tekemistä ja so- siaalisia suhteita. Ne vastaajat, joilla oli esimerkiksi vanhempien tai ulkopuolisten tukijoiden avulla mahdollisuus harrastaa itselleen tärkeitä ja kalliimpia harrastuksia, arvostivat tätä suuresti. Kolman- nen sektorin toimijat (urheiluseurat ja esimerkiksi seurakunnat) mainittiin muutenkin useasti pärjäämistä helpottaneina tahoina: kolmannen sektorin toimijoilta on voinut saada niin taloudellista, psykososiaalista kuin harrastuksiin liittyvääkin tukea. Lisäksi kyn- nys käyttää näiden toimijoiden palveluita on todennäköisesti ollut matalampi kuin julkisen sektorin toimijoiden.

Osa vastaajista on pyrkinyt edistämään köyhydessä pärjää- mistä todellisuuspakoisen välttelyn eli eskapismmin kautta. Tällöin sukeltaminen mielikuvituksen ja fantasian maailmaan on toimi- nut vastaajille keinona selvittää tilanteessa, jossa lapsi tai nuori ei ole kokenut voivansa muuttaa ulkoisia olosuhteitaan. Mielenrauhaa on toisaalta voinut saada myös tosielämän rauhallisista fyysisistä ympäristöistä kuten metsistä tai vaikka tärkeäksi koetun lemmikin hoitamisesta.

"Muihin maailmoihin uppoutuminen on edelleen vahvana läsnä minun elämässä, teen sitä edelleen ja joskus se on huonokin asia, ei kovin tervettä."

"...[M]etsä ja luonto ja luonnon tuoma rauha, puiden halaus sekä stressitasojen laskeminen..."

Vastaajat itsekin ovat tiedostaneet eskapismmin riskit ja todel- lisuuden ongelmia välttelevän luonteen. Parhaimmillaan arjesta hetkellisesti irrottava, stressiä vähentävä toiminta saattaa hallit- semattomana johtaa uusiin ongelmiin: laajemminkin on todettu monien riippuvuuksien taustalta löytyvän eskapismia ja siihen liit- tyvää tunteiden säätelyn problematiikkaa – todellisuuspakoinen ihminen pyrkii kompensoimaan mielihyvällä asioita, jotka ovat elämässä huonosti. (Pekkola, 2023.)

Lapsuudessa pärjäämistä tukeneet tekijät ovat yleisesti ottaen säilyttäneet merkityksensä myös vastaajien nykyisessä elämänti- lanteessa. Tyypillisesti etenkin varhaisista kokemuksista on tullut myöhempääkin elämää määrittäviä avainkokemuksia. Koska kyse on ollut kannattelevista asioista, ovat koetut merkitykset yleensä positiivisia, mutta eivät aina: jos pärjäämistä ovat tukeneet esi- merkiksi kouluun liittyvät sosiaaliset suhteet, ovat nämä suhteet

saattaneet katketa jossain vaiheessa. Tilalle ei välttämättä ole tullut uusia tukevia suhteita, mistä on puolestaan saattanut seurata yksinäisyyttä. Tyypillisempää on kuitenkin, että tukeneilla suhteilla on ollut positiivinen vaikutus myös aikuisuudessa.

Jos tukea varhaisissa elämänvaiheissa on koettu saadun lähinnä läheissuhteista eikä viranomaisilta, on tämä saattanut näkyä epäilevässä suhtautumisessa viranomaisiin ja julkisiin palveluihin myöhemminkin. Vastaavasti ne, jotka ovat saaneet tukea järjestelmästä tai eri instituutioista (kuten koulusta), ovat oppineet luottamaan, että myös järjestelmiltä voi saada apua. Hyvin yleinen koettu vaikutus on akateemisen suorittamisen ja muiden elintasoja kohottavien valintojen (esim. uravalinta) arvostuksen pysyvyys. Nuorena opitut hyvät taloustaidot, tietoinen suhtautuminen talouteen ja säästäväisyys ovat seuranneet vastaajia yleensä aikuisuuteen.

Ne vastaajat, jotka ovat kokeneet taloudellisten haasteiden kasvataneen heidän yleistä pärjäävyyttään – tehneen heistä tavalla tai toisella vahvempia ihmisiä – ovat kokeneet yleensä hyötyneensä tästä myöhemminkin elämässään, joskin tässäkin kohtaa on mahdollisuus myös ylisuorittamiseen, joka saattaa johtaa perusteetomaan itsekritiikkiin. Pärjäävyyteen on usein kytkeytynyt myös nopea itsenäistyminen tai vastuun ottaminen muista jo varhaisessa iässä, joka usein liittyy vahvaksi koettuun käytännön asioiden osaamiseen ja positiiviseen osaaajidentiteettiin.

"Tietenkin joillakin oli aina enemmän ja paremmin mutta kyllä minun universumini ikätoverit olivat reiluja eikä kukaan kiussannut toista köyhyydestä."

Mikä olisi auttanut köyhyydessä pärjäämisessä?

Vastaajia pyydettiin myös kertomaan niistä tekijöistä, jotka olisivat heidän mukaansa tukeneet pärjäämistä, mutta joita heillä ei ollut. Vastauksissa kaivattiin erityisesti ulkopuolista apua perheelle. Useassa vastauksessa nostettiin esiin julkisten palveluiden ja etuusjärjestelmän puutteellisuus tai epäonnistuminen heidän kohdallaan. Julkisilta palveluilta olisi kaivattu tukea ongelmien tunnistamisessa ja oikea-aikaisessa puuttumisessa, mutta myös taloudellinen tuki perheille olisi ollut usein tarpeen. Yleisen taloudellisen tuen lisäksi useita mainintoja sai tuen tarve lasten ja nuorten harrastamiseen.

Vaikka vastauksissa usein toistui rahallisen tuen riittämättömyys, pärjäämistä olisi vastaajien mukaan tukenut myös laajempi puuttuminen perheen haasteisiin, kuten mielenterveysongelmiin, päihde- ja muihin riippuvuuksiin tai väkivaltaan. Usein pärjäämisen esteenä olivat vanhempien heikot taloustaidot tai vanhempien kyvyttömyys tunnistaa tilannetta, jolloin apu näihin olisi parantanut pärjäämistä. Mahdollisen avun saamista on haitannut usein vanhempien aktiivinen ongelmien peittäminen, jolloin julkisen sektorin mahdollisuudet tukea perhettä ovat olleet rajalliset:

"Tälikikätehen ajateltuna perhetyöllä tai muulla lastensuojelun tuella olisi voitu saada muutosta ja tukea, jos sitä olisi kehdattu tai osattu pyytää sen sijaan, että tilannetta peiteltiin."

Joskus tuki- ja palvelujärjestelmien erillisyyden on haitannut kokonaisvaltaista perheiden ongelmien ratkaisua. Jos vanhemmat saivatkin haettua apua ongelmiinsa, jäivät lapset huomiotta:

"kukaan ei koskaan kysynyt kahdelta alaikäiseltä lapselta, miten me jaksamme tai millaisena tilanne meille näyttäytyy."

Konkreettisten toimien ohella vastauksissa nousi esiin, että pärjäämistä olisi tukenut erilainen asenneilmapiiri. Köyhyyden katsottiin "toiseuttavan" ja toivottiin "lapsiperheköyhyyden normalisointia", sillä sen katsottiin vähentävän toiseuden kokemusta ja sitä kautta lisäävän pärjäämistä. Toinen vastaaja viittasi samaan asiaan toivomalla "ei-lokeroivaa politiikkaa". Kaikki pärjäämistä tukevat tekijät eivät siis olleet konkreettisia perheen tilannetta parantavia tekijöitä, vaan myös laajemmin taloudellisen epätasavarojen rakenteellisia syitä ja tapoja nähdä köyhät kansalaiset osana yhteiskuntaa.

LAPSUUDESSA KOETUN KÖYHYHDEN PITKÄT JÄLJET

"Olen kasvanut joustavaksi, pärjääväksi ja empaattiseksi."

"Omalla osallani lapsuudessa koettu köyhyys on johtanut pakonomaiseen suorittamiseen."

"Ongelmia, joiden traumaista tulen kärsimään loppuikäni."

Yllä olevat sitaattit kuvastavat sitä moninaisuutta, jolla vastaajat ovat kuvanneet lapsuudessa kokemansa köyhyyden vaikutuksia myöhempään elämäänsä. Aikaisemmassa määrällisessä tutkimuksessa on havaittu, että lapsuudessa koetulla köyhyydellä on yhteys moniin erilaisiin aikuisuuden lopputulemiin, kuten ylivelkaantumiseen (Hiilamo, Keski-Säntti, Kääriälä, & Hiilamo, 2021), työttömyyteen (Lallukka, Kerkelä, Ristikari, Merikukka, Hiilamo, Virtanen, Øverland, Gissler, & Halonen, 2019) ja mielenterveysongelmiin (Ristikari ym., 2018a). Lapsuudenperheen köyhyys ei ole kuitenkaan kohtalo, joka johtaa tietynlaiseen aikuisuuteen – kyse on ennen kaikkea korkeammista todennäköisyyksistä. Tulosten perusteella lähes kaikki köyhyyttä lapsuudessa kokeneet tunnistavat itsessään piirteitä tai käyttäytymismalleja, joiden taustalla köyhyyskokemukset tavalla tai toisella ovat.

Käytännöllisiä valintoja

Lapsuudessa koettu köyhyys ei siis vaikuta tulevaan elämään millään tietyllä tapaa, mutta jotkut asiat toistuvat vastauksissa usein samankaltaisina. Monien vastausten mukaan köyhyyden jäljet näkyvät jollakin tavalla ongelmallisena tai ainakin hyvin tietoisena suhteena rahaan ja sen käyttöön. Monet vastaajat kuvasivatkin aikuisuuden rahasuhdettaan "köyhän identiteetiksi". Tämä ilmenee jatkuvana huolena, jopa pelkona rahan riittämisestä, vaikka tulot olisivatkin kohtalaiset tai jopa hyvät. Joillekin oma, riittäväksi koettu pärjääminen on tuonut taloudellisen mielenrauhan, mutta hyvin tyypillisesti kirjoittajat kuvaavat suhdettaan kulutukseen korostetun tietoiseksi. Tähän liittyy korostunut turvallisuushakuisuus, jossa taloudellisten tekijöiden ajattelu valtaa suuren osan arjen järjestämisestä: on oltava puskureita ja varasuunnitelmia pahan päivän varalle ja on tehtävä mahdollisimman paljon työtä, silloin kun sitä on tarjolla. Parhaimmillaan tämä ilmenee tiedostavuutena, järkevänä rahankäyttönä ja harkitsevaisena säästäväisyytenä, mutta monet vastaajat kertoivat kokevansa huonoa omaatuntoa kulutuksesta tai olevansa ylikontrolloivia rahankäyttönsä suhteen.

"Vaikka minulla olisi oikeasti varaa tehdä asioita, saatan jättää tekemättä, koska henkisesti olen vieläkin vähän köyhä ja huolestun kuluttamisesta."

Jo köyhyydessä pärjäämistä käsittelevässä luvussa (s. 21) kerrottiin opiskelun koetusta suuresta merkityksestä, mutta se näyttäytyy vastaajien nykyisen tilanteen kuvauksissa vielä voimakkaampana ja myös välineellisempänä. Tyypillisesti ammatinvalintaa ovat ohjanneet taloudelliset syyt: tärkeintä on ollut, että koulutuksella saisi hyvän ja vakaan tulotason. On kuitenkin tiedossa, että ylipäänsä korkeaa koulutustasoa ennustaa pikemminkin vanhempien korkea koulutustaso ja hyvä tulotaso (Suhonen & Karhunen, 2019), joten korkeakoulutusta painottavan näkemyksen yleisyys vastaajien joukossa kertonee näytteen valikoituneisuudesta. Vastaajien joukossa on tosin myös niitä, joiden kokemus on ollut ennemminkin se, että niukkuus lapsuudessa ei ole antanut kunnollisia eväitä opiskelu-uralle pääsemiseen – tai elämänhallintaan yleensäkin. Niillekin, jotka olivat päätyneet opiskelemaan yliopistossa, oli saatanut muodostua ”toiseutunut” identiteetti:

”Opiskelen yliopistossa, mutta minulla on jatkuvasti tunne, etten kuulu akateemiseen maailmaan.”

Lapsuudenkodin köyhyys ei välttämättä päästä käytännössäkään irti itsenäistymisestä riippumatta. Muutamat vastaajat kokivat velvollisuudekseen olla tukemassa köyhiä vanhempiaan muutettuaan omilleen. Myös tämä on saattanut tuottaa kokemusta, ettei ole aivan samalla viivalla esimerkiksi opiskelutoveriensä kanssa: huonompjen lähtökohtien lisäksi vaatimattomistakin tuloista saattaa osa mennä vanhemmille.

Ulkopuolisuutta, riittämättömyyttä ja pärjäämistä

Usein esille tuotu lapsuuden köyhyyden vaikutus oli ylikontrolloidun kulutuksen vastakohta, eli pakonomainen kulutus, ikään kuin pelko siitä, että rahat häviävät johonkin, jos niitä ei kuluta pian pois. Tähän reagoitintapaan liittyy usein kokemus puutteellisesta tuesta elämänhallintaan ja erityisesti huonoista taloustaidoista. Eli siinä, missä toisille lapsuuden köyhyys on jonkinlainen oppimiskokemus, toisille vaikutus on lähinnä lamauttava. Jotkut kokevat aikuisiän kulutuksellaan kompensoivansa lapsuuden köyhiä oloja:

”Olen ajatellut nyt jälkepäin, että korvasin tällä sitä kaikkea, mitä en lapsena saanut. Jouduin kuitenkin hyvin pian rahavaikeuksiin ja velkakierteeseen, vaikka tienasinkin suhteellisen hyvin paljon töitä tekemällä.”

Toisaalta ääripäiden välissä oli huomattava osa vastaajista, jotka näkivät köyhyyskokemusten ohjanneen heitä kohti ”järkevää” taloudenpitoa, hyviä taloustaitoja ja tervettä säästeliäisyyttä.

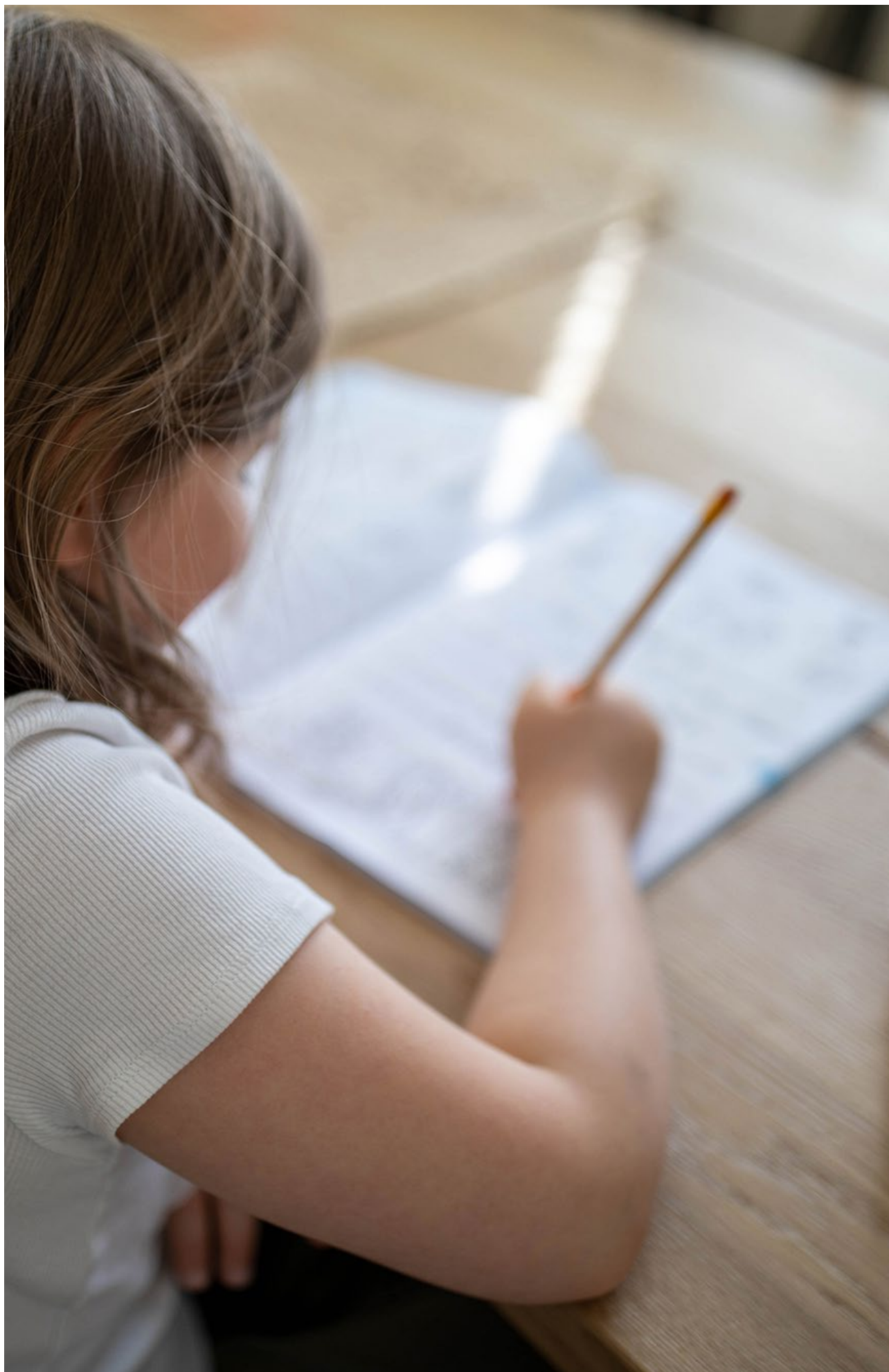
Moniin lapsuudessaan köyhyyttä kokeneisiin on juurtunut voimakas ulkopuolisuuden tunne koko kulutuskeskeiseksi koetua yhteiskuntaa kohtaan. Ulkopuolisuuden tunteen positiivinen kääntöpuoli on se, että on myös koettu, että köyhyyskokemukset ovat luoneet paremman ymmärryksen muitakin heikko-osaisia kohtaan – kasvattaneet empatiaa – vaikka toisaalta on kuvattu henkilökohtaista pärjäämisen mentaliteettia ja voimakasta ”suorittamisen” tarvetta keskeiseksi motivaattoriksi.

Huono itsetunto on se sanapari, jota vastaajat useimmin käyttivät kuvaamaan lapsuudenperheen köyhyyden vaikutusta itseensä ja psyykkiseen mielenmaisemaansa. Tämä on hyvin ymmärrettävää, kun kasvaa kulutuskeskeisessä yhteiskunnassa olematta resurssiltaan sen ”täysivaltainen” jäsen. Perimmiltään kulutusköyhyys rajallisuudesta juontuvia, nykyiseenkin elämään heijastuvia negatiivisia tuntemuksia kuvattiin lisäksi muun muassa peloksi, syällisyydeksi, riittämättömyydeksi, kateellisuudeksi, arvottomuudeksi ja häpeäksi. Edellä esitetyt vastaajien kuvaukset köyhyydestä ja sen vaikutuksista nykyiseen elämään kertovat kuitenkin, että köyhyyttä, köyhyyskokemuksia ja niihin reagoitintapoja on hyvin erilaisia.

Erilaisten lopputulosten taustalla saattavat olla hyvinkin erilaiset köyhyyskokemukset: jotkut kuvaavat köyhyyttä itsessään jo ”traumaksi”, vaikkei siihen olisi liittynyt vanhempien pienituloisuutta dramaattisempaa taustaa – toiset ovat kokeneet rahan vähäisyyden lähinnä haasteena, olosuhteena, jonka kanssa on vain elettävä. Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, ettei ole mitään yhtenäistä ”kertomusta” lapsuuden ajan köyhyydestä ja siinä pärjäämisessä, eikä näin ollen myöskään voida sanoa, että lapsuuden köyhyyden vaikutus olisi aina, tai edes tyypillisesti samanlainen. Ainoa säännönmukaisesti esille tuotu seikka oli tavalla tai toisella tietoinen suhde rahaan ja sen käyttöön. Ilmiön moninaisuutta kuvaavat hyvin seuraavat lainaukset:

”Koen kuitenkin, että olen taloudellisesta tukahuudesta huolimatta elänyt todella kokemusrikasta elämää. Olen kasvanut joustavaksi, pärjääväksi ja empaattiseksi.”

”Köyhyys jättänyt aikaisen kokemuksen alemmuudesta, arvottomuudesta ja häpeästä. Tämä on heijastunut kokonaisvaltaisesti elämänvalintoihin, itsetuntoon, identiteettiin, sosiaalisiin suhteisiin, yms.”

Johtopäätökset

Tässä tutkimuksessa tarkastelimme lapsuudessa koettua köyhyyttä, köyhyydessä pärjäämistä ja sitä, miten köyhyys näkyy aikuisuudessa. Tutkimus toteutettiin kanssatutkimuksena yhdessä nuorista kokemusvaikuttajista koostuvan Valoisat-ryhmän kanssa. Aineistomme köyhyyskokemukset ovat moninaisia ja näkyvät niin materiaalisesti, sosiaalisesti kuin emotionaalisesti. Materiaalisesti köyhyys näkyi muun muassa puutteena ja tinkimisenä ruoassa, vaatteissa ja harrastuksissa – oikeastaan kaikessa mahdollisessa kuluttamisessa. Köyhyyden sosiaalinen ulottuvuus näyttäytyi ulkopuolelle jäämisenä ja siinä, että vastaajien ei ollut mahdollista ottaa osaa muille tavallisiin aktiviteetteihin. Emotionaalisesti köyhyys näkyi häpeänä, suruna, kateutena ja stressinä. Ulottuvuudet limittyvät ja ovat toisaalta myös peräkkäisiä: materiaaliset puutteet heijastuvat lapsen sosiaaliseen elämään ja toisaalta emotionaaliseen hyvinvointiin. Huomionarviosta on, että köyhyyskokemukset myös vaihtelivat ”syvyydeltään”: osalla vastaajista esimerkiksi lomamatkojen tai harrastusten puute saattoi näyttäytyä köyhyytenä, kun taas osalla köyhyys tarkoitti puutetta perustarpeista, jopa tinkimistä ruoasta. Kaikilla köyhyys ei ollut ainoa hyvinvointia haastava tekijä, vaan osassa perheitä köyhyys yhdistyi muihin haasteisiin, kuten mielenterveys- ja päihdeongelmiin, jolloin köyhyyden koetut seurauksetkin olivat yleensä vakavampia. Osa vastaajista ei kokenut köyhyyden olleen merkittävä ongelma – se oli vain elämää, jota elettiin – kun taas osalla taas köyhyyden ja mahdollisesti muiden ongelmien värittäminen lapsuus näyttäytyi lähinnä selviytymisenä.

Kuten aikaisemmassakin tutkimuksessa, myös tämän tutkimuksen tulokset viestivät siitä, että köyhyyttä kokeneet lapset ovat toimivia subjekteja eivätkä vain passiivisia objekteja. Toimijuudesta kertovat tutkimuksessa havaitut erilaiset pärjäämistä tavat, joiden avulla vastaajat pyrkivät säätelemään köyhyyden vaikutusta elämäänsä (Ridge, 2011). Aineistossa oli havaittavissa erilaista pärjäämistä: yhtäältä pärjäämistä tukivat yksilön omat teot, kuten työssäkäynti, panostaminen koulunkäyntiin, säästäminen, omista menoista tinkiminen tai todellisuuspakaisuus. Työssäkäynti ja opiskeluun panostaminen kuvastavatkin *poispääsemiseen* liittyvää pärjäämisstrategiaa ja säästäminen taas *pärjäämistä* (*getting by*). Säästämisen kautta syntyvän pärjäämistä voikin katsoa olevan lasten pyrkimys täyttää heidän omia tarpeitaan (van der Hoek, 2005b). Todellisuuspakaisuus taas on eräänlaista tilanteen psykologista välttelyä. Näiden pärjäämistä keinojen voi katsoa kuvaavan resilienssiä, sillä vastaajat olivat pyrkineet sopeutumaan haastavaan taloudelliseen tilanteeseen hyödyntämällä erilaisia resursseja, jotka heillä oli käytössään ja joiden käytön myös ympäristötekijät olivat mahdollistaneet.

Pärjääminen ei kuitenkaan syntynyt pelkästään yksilön omista teoista, vaan keskeisessä roolissa monesti olivat yksilön ulkopuoliset tekijät, kuten lähiverkostot ja toisaalta yhteiskunnalta saatu tuki. Keskeisiä pärjäämistä tukevia tekijöitä olivat perhe, kaverit ja harrastusseurat, koulu ja sen ”turvalliset aikuiset”. Äärimmillään pärjäämistä saattoi tukea yhteiskunnan interventio, kuten huostaanotto. Ulkopuolisten tekijöiden esiin nouseminen viestii siitä, että pärjäämiseen taustalla ovat yhtä lailla ympäristön erilaiset resurssit kuin yksilöiden omat teotkin. Tutkimuksemme ei kuitenkaan ollut mahdollista tarkastella yksilöiden pärjäämisstrategioiden yhteyttä ympäristötekijöihin tai köyhyyskokemuksen luonteeseen. On kuitenkin todennäköistä, että vaikka kaikilla perheillä oli pulaa taloudellisista resursseista, oli perheiden välillä eroja muissa resursseissa tai pääomissa, kuten sosiaalisessa (sosiaaliset verkostot) tai kulttuurisessa pääomassa (tiedot ja taidot), jotka taas ovat voineet vaikuttaa koko perheen tai lapsen pärjäämiseen. Pärjäämistä lisäämistä kannalta olisikin tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että taloudellisen tilanteen heikentyessä perheet saavat riittävästi tukea ja että haasteet tunnistetaan ajoissa.

Vastausten perusteella pärjäämistä olisi tukenut yhteiskunnan palvelu- ja etuusjärjestelmän oikea-aikainen ja riittävä tuki. Tulosten perusteella muodostuu kuva, että perheissä, joissa köyhyys ei ole ollut ainoa hyvinvointia uhkaava tekijä, ongelmat eivät olisi ratkenneet pelkästään tuloja lisäämällä, vaan perhe olisi mahdollisesti tarvinnut kokonaisvaltaisempaa tukea. Palvelujärjestelmien tuen osuvuutta ja oikea-aikaisuutta on heikentänyt myös se, että perheiden ongelmia ei ole havaittu, koska niitä on peitelty perheissä.

Lapsuudenajan köyhyyskokemuksiin voidaan vaikuttaa, mutta yhteiskunnan kulutuskeskeisyys ja yleinen taloudellinen eriarvoisuus tekevät sen täydellisestä poistamisesta epätodennäköistä. Osa vastaajista kokikin, että köyhyydessä elämistä olisi helpottanut yleisen ilmapiirin muuntuminen lapsiperheköyhyyttä ”normalisovaksi” niin, että köyhyyteen ei olisi liittynyt voimakkaata toiseuden kokemuksia. Tämä on luonnollisesti kompleksinen ongelma, jonka ratkaisuksi vaadittaisiin niin poliittisia päätöksiä kuin kulttuurisia muutoksiakin. Vastaajien kokemukset siitä, että ympäristöissä, joissa köyhyys on enemmän normi kuin poikkeus, ei kokemusellinen toiseus ole niin voimakasta kuin muissa, kertoo kuitenkin siitä, että viiteryhmien asenteilla on merkitystä kokemukseen.

Lapsuudessa koetun köyhyyden jäljet olivat aikuisuudessa monimuotoisia, joskin ongelmallinen suhde rahaan toistui useimmin. Vastauksissa rahasuhde vaihteli ääripäiden välillä: osalla köyhyyskokemus näkyi ylikontrolloituneena rahasuhteena ja toisilla holtittomana kulutuksena. Toiset kokivat, etteivät olleet omaksuneet kotoaan tarvittavia taloustaitoja, toiset taas kokivat

taitojen kehittyneen hyviksi välttämättömyyden kautta. Vastausten perusteella piirtyy kuva taloustaitojen tärkeydestä. Olisikin ensiarvoisen tärkeää, että sekä lasten että vanhempien taloustaitoja tuettaisiin. Suomalaisten nuorten talousosaaminen oli vuonna 2018 PISA-tutkimuksen mukaan toiseksi parasta (Viron jälkeen), mutta erot oppilaiden välillä olivat suurimmat tutkimukseen osallistuneista maista. Erityisesti sosioekonominen asema on yhteydessä tuloksiin: korkeammassa sosioekonomisessa asemassa olevat perheet pärjäävät talousosaamisessa paremmin kuin matalamman aseman perheet. Tulosten mukaan erityisesti koululla on keskeinen rooli talousosaamisen kehittämisessä (Laine ym., 2020). Talousosaamista tuleekin entisestään vahvistaa kouluissa, mutta myös vanhempien talousosaamiseen tulisi kiinnittää huomiota. Tietopohjainen taloustaito ei kuitenkaan välttämättä ratkaise rahankäytön ongelmia, jos taustalla on myös, kuten useat vastaajat kuvasivat, psyykkisiin rakenteisiin liittyviä impulsiivisia, jopa pakonomaisia rahankäytön piirteitä.

Tutkimuksemme tuloksiin on syytä suhtautua tietyin varauksin. Kyseessä on laadullinen tutkimus, jonka pyrkimyksenä ei ole tuottaa edustavia tuloksia, ja aineistossa onkin merkkejä valikoitumisesta. Näyttäisi esimerkiksi siltä, että kyselyyn on saattanut valikoitua ”selviytyjiä” eli henkilöitä, jotka ovat kääntäneet kokemuksensa voimavaraksi tai sisuuntuneet tavoittelevaan parempaa taloudellista turvallisuuden tunnetta kuin mitä ovat lapsuudessaan kokeneet. Jonkinlaista vähintäänkin määrällistä, vääristymää aiheutuu tiedonkeruun tavoista: kyselykutsua välitettiin laajasti muun muassa yliopisto-opiskelijoiden keskuudessa. Vastaajista moni kertookin opiskelevansa korkeakoulussa tai suorittaneensa jo tutkinnon. Myös muissa köyhyyskokemuksia tarkastelleissa tutkimuksissa on havaittu, että vastaajat eivät välttämättä edusta kaikkia köyhyyttä kokeneita (Isola ym., 2016).

On myös syytä huomioida, että koska kyseessä oli nuorille aikuisille (18–30-vuotiaille) tarkoitettu retrospektiivinen kysely, köyhyyskokemukset eivät rajaudu tarkkarajaisesti mihinkään tiettyyn aikaan, vaan voivat kuvastaa kokemuksia vuosituhaten vaihteesta 2020-luvun alkuun. Tuloksiin on voinut myös vaikuttaa aineiston kerääminen webropol-kyselynä, jolloin vastaajien ja tutkijoiden välillä ei ollut vuorovaikutusta. Tällöin tarkentavien kysymysten kysyminen ei ollut mahdollista, toisin kuin haastatteluissa.

Mielenkiintoisen lisänsä tutkimukseen toi sen toteuttaminen kanssatutkimuksena. Kanssatutkimus laajensi tutkimuksen näkökulmaa ja toi uudenlaisen näkökulman siihen, minkälaisella tiedolla on käytännön merkitystä. Voi hyvinkin ajatella, että kanssatutkimusta kannattaisi toteuttaa käytäntöön, kuten sosiaalipalveluihin liittyvässä tutkimuksessa, jossa sekä vakiintuneiden tutkimuskäytäntöjen että valtarakenteiden kriittisestä reflektoinnista voisi olla hyötyä. Kokemusasiantuntijuudella on jo vakiintunut asema monien sosiaalipalveluiden käytännöissä, mutta myös tiedontuottamisen puolella sitä voisi hyödyntää nykyistä laajemmin.

Köyhyydessä pärjäämistä tukevien tekijöiden tunnistaminen ja vahvistaminen on tärkeää, vaikka ensisijaisena tarkoituksena olisikin köyhyyden vähentäminen. Onkin hyvä huomioida, että vaikka lapsi, nuori tai aikuinen osoittaisi pärjäämistä, elää henkilö kuitenkin köyhyydessä (Krok, 2012), ja köyhyydessä pärjääminen ei tarkoita, etteikö köyhyydellä olisi lapsille lyhyt- tai pitkäkestoisia negatiivisia seurauksia.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella köyhyyden negatiivisia vaikutuksia ja köyhyydessä pärjäämistä voisi tukea esimerkiksi mahdollisuus mielekkääseen vapaa-aikaan. Monissa vastauksissa köyhyyskokemus syntyi kyvyttömyydestä ottaa osaa itselleen mielekkääseen vapaa-ajan harrastukseen ja toisaalta harrastus näyttäytyi kannattelevana, pärjäämistä tukevana tekijänä. Lasten ja nuorten harrastamista koulupäivän yhteydessä edistää jo lähes koko maan kattavasti esimerkiksi Harrastamisen Suomen malli-toiminta (ks. <https://harrastamisensuomenmalli.fi/tietoa/>), jossa erilaisia lasten ja nuorten toivomia harrastuksia pyritään mahdollistamaan koulupäivän aikana. Lisäksi mielekästä vapaa-aikaa ja harrastamista tuetaan eri tavoin kuntien, järjestöjen ja urheiluseurojen järjestämän matalan kynnyksen harrastustoiminnan kautta. Eri tahoilta on myös saatavilla tukea harrastamisessa tarvittavien välineiden hankintaan, harrastukseen kulkemiseen ja rahallista tukea kausimaksuihin.

Vastausten perusteella käy selväksi, että perheen hyvinvointia tulisi tarkastella kokonaisuutena. Tällöin tulisi kiinnittää huomiota yhtä lailla vanhempien hyvinvointiin, sillä aikuisten hyvinvointi vaikuttaa lasten hyvinvointiin. Ongelmallisen rahasuhteen näkyminen aikuisuudessa viestii siitä, että talousosaamista pitää vahvistaa, niin aikuisilla kuin lapsillakin. Onkin tärkeää pohtia keinoja, jolla tähän voidaan vaikuttaa.

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

Tutkimuksen tulosten perusteella ehdotamme seuraavien toimien toteutusta:

Varmistetaan yhteiskunnan riittävä tuki lapsiperheille

- Parannetaan palvelujen koordinaatiota.
 - Perustetaan kaikille avoin alueellinen yhden kontaktin verkko- tai puhelinpalvelu, jonka kautta ammattilainen kartoittaa oikean avun.
 - Vähennetään palveluviidakossa harhailua, yksinkertaistetaan palveluita ja palveluiden saatavuutta sekä saavutettavuutta.
- Otetaan lapset puheeksi aikuisten palveluissa.
- Tuetaan riittävästi ja oikea-aikaisesti köyhyyden taustalla olevissa muissa haasteissa (esim. vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmissa) sekä huomioidaan koko perheen elämäntilanne.
- Varmistetaan, että lapsen arjessa on perheen lisäksi mahdollisuuksien mukaan muita pitkäkestoisia ja ennustettavia asioita kuten pysyvät aikuiset, pysyvät työntekijät ja ennustettava toimiva arki.

Vahvistetaan perheiden talousosaamista

- Vahvistetaan vanhempien talousosaamista ja vanhempien sekä perheen roolia lasten talouskasvatuksessa.
- Tarjotaan apua ja tukea talouden hallintaan perheille ja vanhemmille.
 - Eri palveluissa (esim. neuvolassa) toimivat ammattilaiset kysyvät perheeltä taloudellisesta tilanteesta.

Tuetaan lasten ja nuorten mielekästä vapaa-aikaa ja harrastamista

- Tuetaan matalan kynnyksen harrastusmahdollisuuksia.
 - Tällaisia ovat esimerkiksi Harrastamisen Suomen malli, ilmaiset laji- ja harrastuskokeilut, edulliset harrastukset, kuntien, seurojen ja järjestöjen matalan kynnyksen harrastustoiminta sekä erilaiset taloudelliset tuet harrastusmaksuihin ja harrastusvälineiden hankintaan.
- Koordinoidaan lasten ja nuorten harrastustoimintaa paikallisesti.
- Tieto harrastuksista ja harrastuksen tukimuodoista kootaan yhteen ja varmistetaan, että tiedotus ja viestintä on saavutettavaa (kieli, kanavat).

Vaikutetaan köyhyyttä koskeviin asenteisiin ja vähennetään toiseuden kokemusta

- Edistetään ymmärrystä taloudellisen eriarvoisuuden vaikutuksista, jotta asenneilmapiiri muuttuisi ja köyhyyden stigma vähentyisi.
- Vahvistetaan vertaistuen saatavuutta.
 - Perustetaan anonyymi keskustelupalsta, joka on suunnattu sekä lasten vanhemmille että lapsille ja nuorille (esim. "Köyhyys -chat").

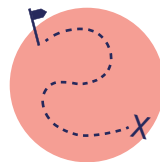
Tuetaan lasten tasavertaisuutta kouluympäristössä

- Lisätään kouluyhteisöjen (ammattilaisten ja oppilaiden) tietoutta ja ymmärrystä köyhyydestä.
 - Vahvistetaan koulussa toimivien ammattilaisten osaamista kohdata erilaisista taustoista ja elämäntilanteista tulevia oppilaita ja huomioida heidän tilanteitaan sensitiivisesti.
- Tuetaan kouluja lapsille ja nuorille suunnatun talousosaamisen vahvistamisessa.

Kirjallisuus

- van Aerschoot, L. V., Häikiö, L., Snellman, K., & Kallinen, Y. (2016). *Nuoret, pienituloisuus ja asuinalueiden eriytyminen*. Yhteiskuntapolitiikka, 81 (5), 540–550.
- Attree, P. (2004). Growing up in disadvantage: A systematic review of the qualitative evidence. *Child: Care, Health and Development*, 30(6), 679–689. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2214.2004.00480.x>
- Attree, P. (2006). The Social Costs of Child Poverty: A Systematic Review of the Qualitative Evidence. *Children & Society*, 20(1), 54–66. <https://doi.org/10.1002/CHI.854>
- Badura, P., Hamrik, Z., Dierckens, M., Gobiņa, I., Malinowska-Cieslik, M., Furstova, J., Kopcakova, J., & Pickett, W. (2021). After the bell: Adolescents' organised leisure-time activities and well-being in the context of social and socioeconomic inequalities. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 75(7), 628–636. <https://doi.org/10.1136/jech-2020-215319>
- Bask, M., Haapakorva, P., Gissler, M., & Ristikari, T. (2021). Growing up in economic hardship: The relationship between childhood social assistance reciprocity and early adulthood obstacles. *International Journal of Social Welfare*, 30(2), 130–139. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12444>
- Bolin, A. (2016). Young People's Strategies for Handling Economic Adversity: Extending the Research Agenda. *YOUNG*, 24(4), 309–325. <https://doi.org/10.1177/1103308816632125>
- Eurostat. (2024a). *At-risk-of-poverty rate by poverty threshold, age and sex—EU-SILC and ECHP surveys*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_li02_custom_10587886/default/table?lang=en
- Eurostat. (2024b). *In-work at-risk-of-poverty rate by household type—EU-SILC survey*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ilc_iw02_custom_10554515/default/table?lang=en
- Evans, G. W., & Kim, P. (2013). Childhood Poverty, Chronic Stress, Self-Regulation, and Coping. *Child Development Perspectives*, 7(1), 43–48. <https://doi.org/10.1111/cdep.12013>
- Goedemé, T., & Rottiers, S. (2011). Poverty in the Enlarged European Union. A Discussion about Definitions and Reference Groups. *Sociology Compass*, 5(1), 77–91. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9020.2010.00350.x>
- Grødem, A. S. (2008). Household Poverty and Deprivation Among Children: How strong are the links? *Childhood*, 15(1), 107–125. <https://doi.org/10.1177/0907568207086839>
- Haanpää, L., Kuula, M., & Hakovirta, M. (2019). Social Relationships, Child Poverty, and Children's Life Satisfaction. *Social Sciences*, 8(2), 35. <https://doi.org/10.3390/socsci8020035>
- Hakovirta, M., & Kallio, J. (2014). *Lasten käsityksiä köyhyydestä ja köyhyyden syistä*. Yhteiskuntapolitiikka, 74 (2), 152–162.
- Hakovirta, M., & Rantalaiho, M. (2012). *Taloudellinen eriarvoisuus lasten arjessa*, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia, 124, Kela.
- Harju, A., & Thorød, A. B. (2011). Child Poverty in a Scandinavian Welfare Context—From Children's Point of View. *Child Indicators Research*, 4(2), 283–299. <https://doi.org/10.1007/s12187-010-9092-0>
- Hiilamo, A., Keski-Säntti, M., Kääriälä, A., & Hiilamo, H. (2021). *Nuorten aikuisten maksuhäiriömerkinnät – rekisteritutkimus ikäkohorteilla 1987 ja 1997*, Itäan tutkimukset, 2.
- Hjalmarsson, S., & Mood, C. (2015). Do poorer youth have fewer friends? The role of household and child economic resources in adolescent school-class friendships. *Children and Youth Services Review*, 57, 201–211. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2015.08.013>
- Isola, A.-M., & Turunen, E. (2014). *Syrjäytymisestä selviytymiseen Suomessa. Köyhyydestä ja sosiaalisista mahdollisuuksista kertovan laadullisen seuranta-aineiston (2006–2012), Kela, Työpapereita, 62.*
- Isola, A.-M., Turunen, E., & Hiilamo, H. (2016). *Miten köyhät selviytyvät Suomessa?* Yhteiskuntapolitiikka 81 (2), 150–160.
- Isola, A.-M., Virrankari, L., & Hiilamo, H. (2021). On social and psychological consequences of prolonged poverty—A longitudinal narrative study from Finland. *Journal of Social and Political Psychology*, 9(2), 654–670. <https://doi.org/10.5964/jsp.7615>
- Krok, S. (2012). Yksinhuoltajaäitien köyhyydestä selviytymisen strategiat. Teoksessa *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden* (ss. 129–150), UNIPress.
- Kulmala, M., Spišák, S., Venäläinen, S., Laiho, M., Hakala, K., & Rättälä, T. (2023). Mitä on kanssatutkimus? Teoksessa *Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt* (ss. 11–31). TAMPERE UNIVERSITY PRESS.
- Kääriälä, A., Keski-Säntti, M., Aaltonen, M., Haikkola, L., Huotari, T., Ilmakunnas, L., Juutinen, A., Kiilakoski, T., Merikukka, M., Pekkarinen, E., Rask, S., & Ristikari, T. (2020). *Suomi seuraavan sukupolven kasvu ympäristössä*, THL.
- Laine, K., Ahonen, A. K., & Nissinen, K. (2020). Pisa 18: Talousosaaminen. *Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja*.
- Lallukka, T., Kerkelä, M., Ristikari, T., Merikukka, M., Hiilamo, H., Virtanen, M., Øverland, S., Gissler, M., & Halonen, J. I. (2019). Determinants of long-term unemployment in early adulthood: A Finnish birth cohort study. *SSM - Population Health*, 8, 100410. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100410>
- Lemetyinen, L. (2014). Katsaus perheen köyhyydestä aiheutuviin lasten toiseuden kokemuksiin. Teoksessa *NUORUUS TOISIN SANOEN. Nuorten elinolot -vuosikirja 2014* (ss. 105–112), THL.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Polity Press.
- Mani, A., Mullainathan, S., Shafir, E., & Zhao, J. (2013). Poverty Impedes Cognitive Function. *Science*, 341(6149), 976–980. <https://doi.org/10.1126/science.1238041>
- Odenbring, Y. (2019). The Daily Life and Reality Behind Child Poverty in Sweden: Children's and Adolescents' Voices. *Child Indicators Research*, 12(3), 847–859. <https://doi.org/10.1007/s12187-018-9558-z>

- Pekkola, M. (2023). Eskapismi ruokkii riippuvuuksia – Usein addiktioiden takaa löytyy halu paeta vaikeita tunteita. *Voima*, 2023(1).
- Pelastakaa Lapset. (2023). *Lapsen ääni 2023*. <https://www.pelastakaaalapset.fi/tyomme/mita-teemme/lapsikohyys/lapsen-aaeni/>
- Redmond, G. (2009). Children as Actors: How Does the Child Perspectives Literature Treat Agency in the Context of Poverty? *Social Policy and Society*, 8(4), 541–550. <https://doi.org/10.1017/S147474640999011X>
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion: From a child's perspective* (1. p.). Bristol University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctlt8986p>
- Ridge, T. (2011). The Everyday Costs of Poverty in Childhood: A Review of Qualitative Research Exploring the Lives and Experiences of Low-Income Children in the UK: Everyday Costs of Poverty in Childhood. *Children & Society*, 25(1), 73–84. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2010.00345.x>
- Ristikari, T., Merikukka, M., & Hakovirta, M. K. (2018a). Timing and duration of social assistance receipt during childhood on early adult outcomes. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(3), 312–326. <https://doi.org/10.14301/lscs.v9i3.471>
- Ristikari, T., Merikukka, M., & Hakovirta, M. K. (2018b). Timing and duration of social assistance receipt during childhood on early adult outcomes. *Longitudinal and Life Course Studies*, 9(3), 312–326. <https://doi.org/10.14301/lscs.v9i3.471>
- Rutter, M. (1974). Parent-child separation: Psychological effects on children. *La Psychiatrie de l'Enfant*, 17(2), 479–514.
- Saari, J., Meriluoto, L., & Behm, M. (2017). Oman elämänsä asiantuntijat – Selviytyminen viimesijaisella turvalla. Teoksessa Sosiaaliturvariiippuvuus: *Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?* Tampere University Press. https://doi.org/10.26530/OAPEN_626902
- Saitadze, I., & Lalayants, M. (2021). Mechanisms that mitigate the effects of child poverty and improve children's cognitive and social-emotional development: A systematic review. *Child & Family Social Work*, 26(3), 289–308. <https://doi.org/10.1111/cfs.12809>
- Sandbæk, M. (2009). Family Income and Children's Perception of Parental Support and Monitoring. *Social Policy and Society*, 8(4), 515–526. <https://doi.org/10.1017/S1474746409990091>
- Shah, A. K., Mullainathan, S., & Shafir, E. (2012). Some Consequences of Having Too Little. *Science*, 338(6107), 682–685. <https://doi.org/10.1126/science.1222426>
- Sipari, S., Vänskä, N., Lehtonen, K., Helenius, S., Väisänen, S., & Harra, T. (2022). *Osallistuva tutkimuskumppanuus kuntoutuksessa*. Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Skattebol, J. (2012). *Making a difference: Building on young people's experiences of economic adversity: final report*. Social Policy Research Centre.
- Solantaus, T., & Niemelä, M. (2016). Arki kantaa—Kun se pannaan kantamaan. *Perheterapia*, 32(1), 21–33.
- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. (2022). *Toimintasuunnitelma köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämiseksi vuoteen 2030 mennessä* (15; Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisu).
- Spyrou, S. (2013). How Single-Parent Children Speak About Poverty and Social Exclusion: Policy Implications From a Comparative, Qualitative, Cross-National Project. *Child & Youth Services*, 34(1), 64–84. <https://doi.org/10.1080/0145935X.2013.766068>
- Suhonen, T., & Karhunen, H. (2019). The intergenerational effects of parental higher education: Evidence from changes in university accessibility. *Journal of Public Economics*, 176, 195–217.
- Tilastokeskus. (2023). *Pienituloisia 730 800 vuonna 2022*. Noudettu 25. maaliskuuta 2024, osoitteesta <https://www.stat.fi/julkaisu/clos02x83gt6d0cvxzwid0ips>
- Toikka (2023). Lasten ja nuorten elämän tyytyväisyys koetun köyhyyden ja materiaalsen puutteen kontekstissa. *Turku: Turun yliopisto: Yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan väitöskirja*.
- Toikka, E., Kallio, J., & Haanpää, L. (2022). Lapsen kokeman köyhyyden yhteys ohjattuun harrastamiseen, ystävyssuhteisiin ja elämäntyytyväisyyteen Turussa. Teoksessa *Turun köyhät kasvot—Huono-osaisten perheet ja lapset 1800- ja 2000-luvulla* (ss. 167–182).
- Tuomi, kirjoittaja, Jouni, & Sarajärvi, kirjoittaja, Anneli. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (Uudistettu laitos). Kustannusosakeyhtiö Tammi. <https://www.ellibslibrary.com/jyu/9789520400118>
- Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x>
- Ungar, M. (2015). Practitioner Review: Diagnosing childhood resilience – a systemic approach to the diagnosis of adaptation in adverse social and physical ecologies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(1), 4–17. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12306>
- Ungar, M., Liebenberg, L., Dudding, P., Armstrong, M., & Van De Vijver, F. J. R. (2013). Patterns of service use, individual and contextual risk factors, and resilience among adolescents using multiple psychosocial services. *Child Abuse & Neglect*, 37(2–3), 150–159. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.05.007>
- van der Hoek, T. (2005a). *Through Children's Eyes: An Initial Study of Children's Personal Experiences and Coping Strategies Growing up Poor in an Affluent Netherlands* (Innocenti Working Papers 2005/06; Innocenti Working Papers, Vsk. 2005/06). <https://doi.org/10.18356/a2e5357a-en>
- van der Hoek, T. (2005b). *Through Children's Eyes: An Initial Study of Children's Personal Experiences and Coping Strategies Growing up Poor in an Affluent Netherlands* (Innocenti Working Papers 2005/06; Innocenti Working Papers, Vsk. 2005/06). <https://doi.org/10.18356/a2e5357a-en>
- Virrankari, L., & Isola, A.-M. (2021). Miten käy mahdollisuuksille köyhyydessä? Yhteiskuntapolitiikka, 86(3), 287–296.

NAVIGAATTORI

Itlan raportit ja selvitykset
2024:1